VIII. Traducerea ca opţiune şi ca libertate

În perioada de formare a normei literare, timp de cîteva generaţii, traducătorii nu se aflau în situaţia de a deprinde şi folosi o normă literară deja constituită, ci de a participa activ la crearea acesteia. Ei nu aveau a transporta conţinuturi în cadrele unei norme, folosind un dat existent – eventual ajustabil în spiritul unor principii deja stabilite şi funcţionale. În încercarea lor de a reda texte culte, ei se aflau în situaţia de a face eforturi în vederea înţelegerii propriului sistem – privind la structura incipientă a aspectului literar, la cea a aspectului popular local şi la modelul străin – spre a crea ei înşişi principii de selecţie a materialului lingvistic, totodată apte pentru a asigura reproductibilitatea realizărilor lingvistice, în limitele rigorilor unei norme literare.

Întrucît sistemul nu-şi crease cadrele şi mijloacele de a se manifesta în modalităţile caracteristice unui aspect literar, în acea perioadă, presiunile pe care traducătorii şi revizorii le aveau de suportat decurgeau din interacţiunile petrecute între particularităţile aspectului popular local, caracteristicile lingvistice ale modelelor străine cu care relaţionau şi – pe fondul circulaţiei textelor şi a indivizilor – rezultatele la care ajunseseră diferitele variante literare locale.

Aceste presiuni se desfăşurau într-un cadru tensionat de două dominante: urmarea textului-sursă şi a limbii-sursă şi obţinerea înţelegerii textului de către receptor. Prima cale avea a asigura încheierea lucrului în conformitate cu anumite principii din epocă, fiind capabilă să asigure corectitudinea traducerii. Cea de-a doua, fără a ignora textul-sursă, urmărea un scop mai dificil de atins, dar care, în esenţă, era principala miză a traducerii. Aceste două mari dominante erau modulate de felurite alte scopuri derivate, precum şi de condiţiile particulare generate de universul cultural şi social în care se desfăşura traducerea.

În unele cazuri, ascultînd de necesitatea de a reproduce textul întocmai, dar avînd în minte că acel text ar trebui înţeles de un receptor concret – lucru care se petrecea prin intermediul unei limbi reale –, traducătorii se vor concentra şi în direcţia edificării unui aspect literar

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

apt de a îndeplini acest deziderat. Apoi, conform cu trăsăturile definitorii ale mediului cultural, traducătorii vor opta pentru o sursă sau pentru mai multe, eventual cu consultarea şi a unor versiuni româneşti deja existente. Folosind mai mult decît o sursă, traducătorii pot dobîndi nivele superioare de înţelegere a procesului de traducere, croindu-şi calea către independenţa oferită de acest procedeu. Aici se află unul dintre motivele pentru care traducerile din spaţiul cultural românesc al secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea prezintă destule diferenţe sub aspectul concepţiei şi execuţiei, cu implicaţii asupra configuraţiei aspectului literar rezultat în fiecare dintre acestea.

Astfel, există traducători şi revizori care urmează cu destulă fidelitate modelele străine. În general, aceştia folosesc modelul în mod creativ, se inspiră din acesta, îi urmăresc construcţia şi funcţionarea pentru ca, apoi, observînd configuraţia şi posibilităţile propriului sistem, să edifice aici o normă echivalentă celei observate la model. Alţii observă modelul străin, aspectul literar şi pe cel popular românesc, dar numai pentru a afla căile pe care ar putea concepe şi pune în act mijloace adecvate de a exprima – în modalităţi culte şi inteligibile pentru cît mai mulţi utilizatori ai sistemului limbii române – respectivele conţinuturi.

Toate acestea, însă, nu pot fi mereu duse la capăt. Fie că se află sub imperiul unei concepţii, fie că este forţat de neajunsurile limbii române, prins între incompatibilităţile dintre limba română şi limba-sursă şi avînd de făcut faţă unor mize complexe şi divergente, traducătorul va prefera să se concentreze asupra mijloacelor şi modalităţilor de construcţie şi exprimare caracteristice limbii române sau să reproducă sugestiile şi chiar imaginea modelului. Precum se observă, în activitatea de traducere, încercîndu-se construirea unui aspect literar, sistemul este pus la lucru în funcţie de posibilităţile şi de capacităţile traducătorilor, de concepţiile şi scopurile lor, în relaţie cu rezultanta interacţiunilor dintre sistem şi modelul străin.

Deşi textele acestea se construiesc cu materialul lingvistic procurat de aspectele populare locale, adică pe baza unui sistem comun, nesemnificativ diferenţiat în plan local, concepţiile de la baza

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

traducerilor determină multe dintre soluţiile de traducere alese, acestea avînd consecinţe asupra procedeelor lingvistice aplicate şi, aşadar, asupra rezultatelor. Vechea normă literară românească va purta urmele acestei baze diferenţiate, dar şi pe cele ale influenţelor exercitate de către sursele devenite modele, modulate de concepţiile şi nivelele de competenţă ale traducătorilor. De aceea, aspectele literare locale vor prezenta rezultate asemănătoare, dar neidentice ca formă, eficienţă şi posibilităţi. Cauza stă în ponderile diferite ale factorilor implicaţi în tot acest travaliu.

Cele care au permis, în primul rînd, ca aspectul literar românesc să se contureze în modalităţi diferenţiate au fost diferenţele dintre caracteristicile lingvistice ale modelelor urmate. Flexibilitatea modelelor, sugestivitatea şi capacitatea lor de a indica posibilităţi au contat mai mult decît alţi factori precum vechimea sau stabilitatea acestora.

Cu alte cuvinte, calitatea de model se află în capacitatea sa de a-şi plia sugestiile, în mod eficient, nevoilor structurale şi funcţionale pe care cealaltă limbă le are, adică de a se constitui în model şi călăuză pentru a genera un aspect literar constituit în chipul celeilalte limbi, iar nu în autoreproducerea sa riguroasă în formele celeilalte limbi (uneori, şi acestea modificate în chipul limbii-sursă), adică nu de a se constitui în tipar pentru a genera o replică fidelă.

De aceea, limbi precum slavona şi greaca nu au putut oferi limbii române sugestiile eliberatoare necesare pentru ca aceasta sa-şi găsească un drum propriu, nu i-au putut dezvolta capacităţile necesare pentru a-şi găsi în sine resursele şi modalităţile de constituire a unui aspect literar autonom. Contactul cu slavona şi cu greaca, luate ca modele, nu putea îndemna decît la încercarea de reproducere a acestora prin materialul limbii române. Contactul cu o limbă precum latina putea fi util nu prin aceea că oferea modelul unei structuri cimentate cu peste o mie de ani în urmă, ci prin sprijinul de natură genetică, care facilita regăsirea unor tipare şi utilizarea unor resurse compatibile la modul cel mai intim cu structurile de bază ale românei, în măsură să le hrănească pe acestea.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Contactul cu o limbă precum maghiara sau cu limbile slave vii – care reuşiseră să facă paşi importanţi pe calea edificării unui aspect literar –, adică cu limbi avînd aspecte literare proaspete, generate pe calea unor procese aplicabile şi în cazul românei era mai în măsură să stimuleze şi să faciliteze procesele iniţiatice necesare dezvoltării unui aspect literar.

Dintre două modele acceptabile şi asumabile, şansele cele mai mari le are cel mai adaptabil la condiţiile concrete şi la nevoile de moment ale limbii în formare. În general, modelele cizelate şi statornicite în timp sînt mai rigide şi tind să-şi impună caracteristicile fără a se plia nevoilor structurale şi funcţionale ale limbii în formare, pe cînd modelele recent formate prezintă mai slabe şi mai puţine tendinţe de a-şi transla caracteristici asupra imitatorilor.

În al doilea rînd, scopurile au avut o mare capacitate în a determina şi orienta rezultatele. Ca rezultate imaginate, scopurile au nevoie de acţiuni care să le împlinească. Tipurile de acţiuni şi căile pe care acestea se desfăşoară pot duce la îndeplinirea scopurilor, însă generează şi felurite alte consecinţe, iar unele dintre acestea pot deveni scopuri aparente.

Textele concepute pentru a ajunge la înţelegerea unui public concret, variat sub aspect diastratic şi diatopic, în mod necesar au pus în act posibilităţi mai vaste, mai dinamice şi mai eficiente în a genera înţelegere. În felul acesta, o dată cu aspectul literar s-a dezvoltat şi publicul, care a avut posibilitatea ca, prin pătrunderea structurilor şi sensurilor texului, să participe realmente la o parte a procesului. În momentul în care textele dobîndesc capacitatea de a interacţiona profund cu publicul, relaţia dintre limbă şi receptor se desfăşoară în ambele sensuri, ambii poli căpătînd valenţe formative. Încercînd, cu deosebire, obţinerea unui text care să conţină mesajul la un nivel calitativ comparabil cu cel al versiunilor străine, aceşti traducători vor fi mai puţin preocupaţi de compatibilitatea textului românesc cu configuraţia modelului şi mai mult de găsirea unor modalităţi de exprimare care să fie inteligibile pentru publicul larg.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Desigur, modalităţile concepute trebuiau să fie adecvate pentru redarea nuanţată a unor conţinuturi conceptuale complexe, turnate în forme adeseori complexe. Aceşti traducători vor apela la toate resursele posibile (venind dinspre aspectele literare local şi paralele, dinspre aspectul popular local, sugestiile modelelor străine, toate acestea oferite de versiuni româneşti şi străine ale textului, precum şi de alte texte).

Textele concepute spre a edifica un aspect literar, prin urmarea unui model cultural, fără preocupări constante şi profunde pentru obţinerea înţelegerii la nivelul cititorului, adică neadresate în mod real unui cititor, nu pot avea această trăsătură, de aceea limba pe care o creează rămîne un construct abstract. Din acest motiv, la această categorie de texte, edificarea aspectului literar se obţine pe căi mult mai greoaie. Încercînd să se sincronizeze cu ceea ce se întîmpla în epocă, mai puţin atenţi la receptor, aceşti traducători vor avea ca scop mai degrabă reproducerea, iar nu traducerea textului sacru. Chiar dacă vor urmări obţinerea unui text conform cu cel oglindit de model, aceşti traducători se vor lovi de necesităţile limbii şi vor căuta modalităţi prin care limba română să reflecte în chip potrivit ceea ce apărea în limba-sursă. Obţinerea înţelegerii la receptor nefiind decît un scop de rang secund, aspectul lingvistic obţinut va fi mai degrabă comparabil cu cerinţele şi structurile limbii-sursă decît cu cele ale limbii-ţintă.

Chiar dacă aceste două situaţii nu există în stare pură, în perioada vechii române literare, în spaţiile estic şi vestic ale teritoriului dacoromân, datorită ponderii diferite pe care cele două dominante le-au avut, rezultatele la care s-a ajuns erau sensibil diferite.

Fiind un act conştient, deliberat, traducerea se constituie şi ca urmare a unui şir de opţiuni. Opţiunea pleacă de la scopurile traducerii acelui text concret – prin care se constituie şi principiile traducătorului asupra traducerii în general şi asupra traducerii la care lucrează –, trece prin constrîngerile limbii în care traduce şi prin cele ale modelelor, şi revine la scopul de a obţine un text inteligibil pentru cititor sau de a reproduce textul-sursă în limba-ţintă.

Principiile traducătorului nu pot depăşi anumite limite ale epocii şi decurg din rezultatele pe care aceasta le-a obţinut în astfel de

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

întreprinderi, la care se adaugă elemente pe care traducătorul le-a observat sau dedus din lucrări similare, precum şi urmărind construcţia modelelor sale, şi pe care şi le-a însuşit considerîndu-le aplicabile şi potrivite pentru propriile scopuri. Avînd mai mult de o sursă, presiunile dinspre acestea se diversifică, dar devin mai lejere, mai ales cînd între ele există diferenţe, iar tentaţia compilaţiei devine predominantă.

Întrucît scopul principal, prin acţiunile traducătorului şi prin căile pe care acesta le adoptă, poate ajunge să genereze alte scopuri secundare (de exemplu, translarea conţinuturilor are nevoie de mijloace lingvistice dezvoltate, ceea ce se poate obţine prin orientarea asupra limbii, fapt ce poate deveni scop în sine), avînd în vedere mai multe modalităţi de a obţine anumite rezulate, dar şi mai multe rezultate, traducătorul poate manifesta de-a lungul aceluiaşi text comportamente variate, aparent contradictorii. Precum se observă, opţiunea sau alegerea nu reprezintă un act lipsit de cadru şi de forţe determinative, ci o rezultantă a acţiunii anumitor factori care se ierarhizează. În acest fel, opţiunea, sau alegerea, se încarcă de semnificaţii.

Dezvoltîndu-se sub imperiul unor modele străine şi pe calea încercării de a reproduce acele modele mai degrabă decît de a le folosi orientativ, aspectul literar din ariile moldoveneşti şi munteneşti va evolua lent, păstrînd urmele tiparelor sintactice, de construcţie a cuvintelor şi lexical-semantice imprimate de modele. În Transilvania, mediul cultural dominat de alte concepţii va face ca limba română să fie stimulată spre a-şi rafina mijloace de expresie pe care le va dezvolta cu propriul material, punînd în act propriile tendinţe, orientîndu-se prin observarea modelelor şi încercînd să atingă performanţele acestora în chip propriu, nu prin reproducerea lor în sînul ei.

Acestea sînt principalele cauze pentru care textele moldoveneşti şi cele munteneşti sînt mai relaţionate cu formele modelelor străine, cu modalităţile de conceptualizare ale acestora, aspectul literar de aici fiind mult mai puţin exersat în direcţia valorificării valenţelor propriei limbi. Orientate către cerinţele limbii române şi lipsite de corsetul limbilor străine, suple şi îndreptate spre a obţine înţelegerea lor de către receptor, textele transilvane au folosit modelul pentru a privi la

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

posibilităţile căii mai degrabă decît la tiparele acesteia, la limbă ca la un mijloc şi nu ca la un scop, la rezultatul comunicării, iar abia în subsidiar la cel al procesului – chiar şi atunci doar pentru a îmbunătăţi comunicarea şi eficienţa transmiterii mesajului.

Întrucît limba română era lipsită de un aspect literar, în zona estică – unde tendinţa a fost păstrarea limbii aristocraţiei alogene, ca limba cultă –, la momentul primelor traduceri s-a încercat constituirea unui aspect literar conform modelului slavon. Abia constrîngerile generate de necesitatea înţelegerii textului – la care se vor alătura rezultatele obţinute succesiv – vor conduce la utilizarea resurselor şi posibilităţilor oferite de limba română. În zona vestică, sub influenţa ideologiei protestante, tendinţa dominantă a fost de valorificare a resurselor limbii române, de creare a unei căi standardizate prin care receptorii de toate categoriile să ajungă la înţelegerea conţinuturilor. De altfel, procesul acesta a fost stimulat şi încurajat de procesul paralel prin care maghiarii înşişi, aflaţi în proces de construcţie a normei culte, îşi degermanizau limba.

Chiar dacă, în esenţă, toate soluţiile de traducere decurg din opţiuni făcute de traducător, în conformitate cu diferite tipuri de posibilităţi, cu concepţia acestuia şi cu scopurile traducerii, în cele ce urmează vom urmări cîteva situaţii în care opţiunile (gramaticale, lexicale şi de traducere) indică atît situaţia în care se afla sistemul paradigmatic (unde trebuie să existe cel puţin o altă soluţie echivalentă, ori ca nivelul de dezvoltare a sistemului să permită deja posibilitatea creerii mai multor forme de exprimare pentru acel conţinut) al limbii române, utilizat în vechile traduceri de texte religioase, cît şi modalităţile în care vechiul aspect literar românesc îşi constituia un sistem paradigmatic.

Multe dintre exemplele care urmează ilustrează procesul de eliberare a traducătorului de modele – interne sau externe –, rolul acestora devenind doar consultativ sau orientativ. Prezenţa acestor situaţii este sugestivă şi relevantă în ceea ce priveşte mentalitatea în schimbare a traducătorilor şi revizorilor, importanţa crescută acordată necesităţilor limbii române şi cerinţelor receptorului. Observînd că opţiunea este posibilă şi îngăduită, precum şi că aceasta poate genera

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

mijloace de exprimare adecvate cerinţelor limbii, uşurînd transmiterea mesajului, încercînd să întărească aceste două achiziţii şi să atingă rangul surselor şi modelelor urmate, traducătorii vor fi stimulaţi să găsească noi soluţii de traducere. Paşii de început sînt mici, desigur, iar realizările pe măsură, însă eliberarea de modele rămîne un element ce a contribuit la edificarea aspectelor literare ale limbilor vernaculare.

VIII.1. La nivel gramatical, în condiţiile în care sursele nu prezintă diferenţe în măsură să inducă deosebiri între rezultatele traducerilor, acestea derivă din felul în care traducătorii înţelegeau să utilizeze resursele oferite de limba română pentru a reda anumite conţinuturi. Diferenţele de topică, mici deosebiri de paradigmă, modul de a concepe enunţul (în legătură şi cu contextul mai larg din care acesta face parte) arată nu doar nefixarea structurilor limbii, ci şi valenţele acesteia: „tîmplatu-mi-se-au" (CB), „mi se-au tîmplatu" (CV), „mi se-au tîmplat" (CP), „mi să tîmplară mie" (NTB), „s-au întîmplat mie" (BB); „se puteare fure lui" (CB), „se are puteare fi lui" (CV), „să ară putea să fie el" (CP), „de ară putea el" (NTB), „de va fi cu putinţă lui" (BB); „zidindu sineşivă" (CB), „zidindu-vă voişi" (CP), „întrămîndu-vă" (NTB), „zidindu-vă pre voi" (BB); „vrea se iasă spre demîneaţă" (CB), „că demîneaţă vrea se iasă" (CV), „vreare-aş să ies de demîneaţă" (CP), „vrînd să iasă a doao zi" (NTB); „vrînd să iasă a doa zi" (BB); „cine teame-se de Zăul" (CB), „cei ce vă teameţi de Dumnezeu" (CP), „carii vă teameţi de Dumnezău" (NTB), „ceia ce vă teameţi de Dumnezău" (BB).

Tot aici se încadrează şi situaţiile în care, pe lîngă reproducerea diferitelor tipuri de construcţii (mai ales a celor de tipul καὶ ἐγένετο), traducătorii, avînd mai multe surse, aleg să ignore prezenţa acestora şi să ofere cititorului echivalenţii gramaticalizaţi de propriul sistem.

VIII.2. La nivel lexical, opţiunile traducătorilor decurg din ofertele sistemului sau ale surselor urmate, în funcţie de concepţia de la baza traducerilor. În cazul împrumuturilor există o relaţie de dependenţă între valoarea termenilor din română şi cea a primitivilor din limbile din care româna a împrumutat, şi cu care încă era în contact (cultural sau popular). Totodată, sub influenţa textelor-sursă, termenii

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

româneşti pot dobîndi valori prin care să recreeze, să imite sau doar să sugereze valorile pe care traducătorii le găsesc în acele texte. În consecinţă, uzul termenilor împrumutaţi ori resemantizarea lor putea provoca mişcări la nivelul cîmpului lexical şi în reţeaua de relaţii dintre membrii familiilor lexicale, de unde şi dinamici destul de vii în cadrul lexicului românesc, date de solicitările semantice ale textului-sursă şi de instabilitatea unui aspect literar românesc insuficient exersat.

Fie că se au în vedere împrumuturi, fie se au în vedere termeni mai vechi, eventual aflaţi în fondul lexical al aspectului popular, cel mai adesea, alegerile şi uzurile sînt supuse factorilor ce ţin de mediul natural şi cultural al traducătorului şi revizorului, precum şi de intenţiile acestora, puse în mişcare de felurite calcule şi mize. Precum în alte situaţii, nu mereu se poate considera că un anumit termen derivă fără echivoc dintr-o anumită tendinţă, acţionînd singură, încadrîndu-se în mod categoric într-o clasă dată. Principala cauză a acestei stări este de ordin obiectiv, întrucît unul şi acelaşi termen poate servi la fel de bine atingerii mai multor scopuri, el fiind încărcat cu mai mult valenţe şi fiind situat în mai multe sfere ale sistemului lexical.

Clasificarea exemplelor de mai jos, operată pe baza unor criterii stabilite în funcţie de caracteristicile termenilor intraţi în relaţie, este conformă cu ceea ce s-a considerat a fi preponderent în fiecare din situaţiile cu care s-a exemplificat. De aceea, anumite uzuri pot avea anumite semnificaţii într-o anumită situaţie sau într-un anumit text, şi altele într-o altă situaţie şi într-un alt text. Neavînd o normă deja creată şi funcţională, căreia să i se conformeze, prin opţiunile sale, traducătorul nu dezvăluie doar concepţiile care îl animau şi scopurile pe care le urmărea, ci şi felul în care percepea elementele diferitelor norme cu care intra în contact, dar şi felul în care acestea se aflau în limbă unele faţă de altele. În general, nu problema cunoaşterii acelor elemente constituia factorul care ar fi împiedicat adoptarea şi utilizarea lor, ci tocmai felul în care erau percepute (ca fiind culte, populare, regionale etc.). Situaţiile care reflectă aceste diferenţe au în vedere relaţia *arhaism* / *cultism* / *termen uzual*, din zona proprie sau dintr-o altă zonă. Uneori, elementele lexicale apar în text doar ca reflex al unor

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

deprinderi de echivalare a termenilor traduşi cu termeni uzuali în sistemul lexical al mediului scriptorului, alteori, acesta putea utiliza termeni care-i erau mai puţin familiari, dar pe care îi învestea cu felurite valori, după cum îi simţea ori după cum îi considera sub aspectul adecvării la contextul de tradus. Deşi nu se poate considera de fiecare dată că opţiunile cărturarilor sînt încărcate cu maximum de conştienţă, sau că o astfel de delimitare era clar trasată şi operaţională în epocă, la aproape orice text ne-am referi, este dificil să se treacă cu vederea peste anumite situaţii, în mod rezonabil încadrabile în categoria opţiunilor. Avînd în vedere că, uneori, scriptorii se gîndeau la gradul de cizelare a textului treptat constituit prin traducere, iar alteori erau concentraţi asupra utilităţii acestuia (dată mai cu seamă de inteligibilitate), această distincţie devine pe alocuri relativă şi greu de tranşat.

> Existenţa elementului de origine slavă este o realitate caracteristică limbii textelor româneşti provenind din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Ca element popular, acesta este răspîndit în toate zonele dacoromâneşti, dar avînd o pondere mai mare în Moldova şi în Ţara Românească. Ca element cult, prezenţa sa în Moldova şi Ţara Românească este obişnuită, iar în Transilvania este determinată mai degrabă de nevoia traducătorilor de aici de a demonstra caracterul ortodox al textelor sacre, provenienţa textelor de bază din spaţiul slav-ortodox. Elementul latin moştenit este mai răspîndit în zonele Transilvaniei, mulţi termeni de aici avînd corespondenţi de origine slavă peste munţi. Timp de cîteva sute de ani, începînd cu secolul al IX-lea – după creştinarea slavilor – în Moldova şi în Ţara Românească, elementul latin a suferit unele dizlocări sub presiunea elementului slav. Incomparabil mai slab, acelaşi tip de presiune l-a suferit limba românilor din Transilvania, după secolele XII-XIII. În ceea ce priveşte elementul latin cult, acesta este mai uşor de găsit în textele transilvane, pînă în secolul al XVIII-lea prezenţa sa în Moldova şi Ţara Românească indicînd influenţe dinspre Transilvania. În secolul al XVII-lea, textele moldoveneşti şi munteneşti prezintă urme consistente ale unei influenţe culte de origine grecească, prin împrumuturi, dar mai ales prin calcuri.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

La nivelul tuturor textelor se poate identifica un efort de punere la contribuţie a elementelor lexicale deja existente în limba română: termeni moşteniţi din latină, elemente de suprastrat, împrumuturi mai vechi din greacă, din limbile slave, din maghiară. De asemenea, nici unul din aceste texte nu ocoleşte împrumuturile recente şi cultismele epocii, ori pe cele provenind din textele-model. În general, aşadar, există un fond pe care cu toţii îl utilizează, dar ale cărui elemente nu erau încadrate ori ierarhizate (nici pentru toţi şi, aproape sigur, nici măcar la interiorul fiecărei arii locale). Din acest motiv, diferitele texte vor apela în măsuri diferite la elementele acestui fond comun, ceea ce, sub acest aspect, va genera diferenţe între texte. Ascultînd, într-o anumită măsură, de factori supraordonaţi şi imperativi, precum mediul cultural în care s-au dezvoltat, felurite presiuni (textul în sine, limba sursă, limba ţintă, receptorul) şi fiind supuşi inerentelor limitări ale propiilor cunoştinţe, traducătorii optează, între anumite limite, cu mai multă sau mai puţină forţă, succesiv, către anumite categorii de termeni.

VIII.2.1. Cît se poate de relevant este cazul în care două versiuni - între care există relaţii de filiaţie, dar care sînt construite avînd la bază concepţii diferite şi surse de bază diferite – prezintă elemente concordante, dar fără ca, în acel loc, acest lucru să decurgă dintr-o relaţie directă. Fără a fi o coincidenţă întîmplătoare, o astfel de situaţie este rodul altor procese decît cele care, aparent, ar lega direct cele două texte.

VIII.2.1.1. Comparaţia dintre „avînd mărturie de la toată sămînţa jidovilor” (NTB, FA 10, 22) şi „mărturisindu-se despre toată limba jidovilor” (BB), alături de textele grecesc şi latinesc μαρτυρούμενός τε ὑπο ὅλου τοῦ ἔθνους (...), respectiv „testimonium habens (...)”, sau cea dintre „căzu şi răpăosă” (NTB, FA 5, 5), faţă de „căzînd au murit” (BB), în textul gr.: πεσὼν ἐξέψυξεν, dar în cel lat.: „cecidit et expiravit”, conduce la concluzia că, dacă BB practică urmarea textului grecesc[222], NTB, în preferinţa sa pentru structuri şi forme de exprimare

[222] De fapt, *Noul Testament* din BB este revizia NTB, dar avînd drept călăuză textul grecesc, de aceea concordanţele dintre BB şi NTB reflectă nu

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

apropiate sistemului şi spiritului limbii române, recurge la textul latin şi încearcă în acest fel să participe la edificarea normei literare româneşti, dar prin adoptarea unui model aflat în ascendenţa românei şi nu a unuia cu totul exterior.

VIII.2.1.2. Seria: *fereastră* (CB, NTB, BB, FA 20, 9), *zăblealã* (CV), *ocnă* (CP) reprezintă în mod cert rezultatul unor opţiuni care decurg din posibilităţile sistemului paradigmatic conjugate cu impulsuri diferite la nivelul traducătorilor. CB şi NTB optează pentru termenul moştenit, probabil întrucît acesta era bine cunoscut cititorilor, pe fondul faptului că aceste două texte, de regulă, preferă termenii moşteniţi. Avînd în vedere centrarea BB pe text şi nu pe receptor, opţiunea de aici nu se judecă la fel. Mai probabil este că, în epocă şi pe teritoriul muntenesc, prin caracteristicile sale fonetice, cuvîntul era recomandat pentru a participa la constituirea normei literare. Apelul lui Coresi la împrumutul diminutivului slav **окно** nu este neobişnuit pentru cineva care combină termeni moşteniţi şi populari, împrumuturile şi calcurile din limba de cultură, termenii împrumutaţi din maghiară, într-o ţesătură uneori reuşită. Soluţia din CV poate fi dată de urmarea unei versiuni slavone care, pentru **окно** prezenta **забрало**. În ultimă instanţă, şi acest text, precum CP, urmează modelul străin, încercînd să aducă în limba română un împrumut generat de model[223].

VIII.2.1.3. Chiar dacă NTB prezintă o preferinţă evidentă pentru termenii de origine maghiară, prezenţa în text a unui astfel de termen nu reflectă neapărat şi exclusiv această preferinţă. Astfel, sub FA 5, 16, seria: ***beteagi*** (NTB), faţă de ***lîngezii*** (CB, CP), ***bolnavi*** (BB) pare a arăta că NTB preferă termenul împrumutat din maghiară, că textele secolului

neapărat urmarea NTB de către BB, ci adeseori concordanţele dintre *Vulgata* şi *Septuaginta*.

[223] Tendinţa lui Coresi de a face împrumuturi din textele slave, iar a lui Bratul de a utiliza material moştenit, apare şi în: „*Să lucrăm* şi se păzimu sineş” (CB), „*să robim* şi să ne ferim cineş sine” (CP), unde se redă vsl. **работати** ‘δουλεύειν, servire’, cel din urmă fiind un împrumut de origine slavă, din aceeaşi familie (este semnificativ că nu traduce prin *a roboti*).

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

al XVI-lea preferă termenii moşteniţi şi populari, că BB preferă termenii de suprastrat deja consacraţi prin uz.

În fapt, dominanta lexicală a textelor din secolul al XVI-lea este elementul slav calchiat (la nivel de expresie sau la nivel semantic) sau împrumutat. Pe fondul, cît se poate de firesc, al imposibilităţii de a renunţa la materialul lexical românesc obişnuit şi cunoscut de toţi receptorii, apariţia situaţiilor în care textul punea probleme de traducere majore se putea conjuga cu dobîndirea unei ponderi mai mari de către dominanta care avea în vedere înţelegerea textului de către cititori. În general, în porţiunile în care – prin complexitatea conţinutului sau prin structurile limbii-sursă – textul ridică probleme de înţelegere majore, traducătorii au tendinţa de a utiliza mai mult material lexical autohton (ei înşişi fiind primii care pot resimţi acest neajuns). De aceea, aici, CB şi CP preferă forma populară larg cunoscută.

Fiind lipsiţi de determinarea de a opera un împrumut din limba greacă – absolut inutil şi împovărător, de altfel –, avînd la dispoziţie un termen popular larg întrebuinţat şi apt pentru a pătrunde în norma literară, revizorii BB vor utiliza termenul cel mai la îndemînă, respingînd termenul din NTB din motivelele mai jos prezentate.

La rîndul lor, traducătorii NTB vor face un raţionament similar, însă din propria perspectivă. În urma contactelor cu slavii, românii au preluat un termen precum ***bolnav***, pe care l-au folosit pentru a denumi felurite tipuri de afecţiuni. Treptat, acesta a înlocuit elementul moştenit, ***lînged***, care a devenit regional şi, apoi, arhaic. În urma contactelor cu maghiarii, românii din respectivele zone au dobîndit un termen precum ***beteag***, pe care, de asemenea, l-au aplicat pentru a denumi orice fel de afecţiune. În ariile transilvane, de contact cu maghiarii, acest termen a intrat în concurenţă cu ***bolnav*** care, treptat, şi-a restrîns ocurenţele, dar fără a dispărea – mai ales datorită neizolării, adică a contactelor cu restul românilor. Cu toate acestea, datorită contactului continuu cu maghiarii, ***beteag*** şi-a păstrat valoarea semantică şi forţa în sistem. În celelalte zone, unde termenul a pătruns indirect şi, mai ales, unde a lipsit presiunea de contact dinspre maghiari, deşi s-a păstrat, ***beteag*** nu a rezistat concurenţei lui ***bolnav***. El nu a fost înlăturat, ci s-a specializat

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

cu sensul ‘infirm, persoană care suferă de o infirmitate (în special la unul dintre membre)’. În acest fel, pentru traducătorii NTB, *beteag* se afla pe aceeaşi poziţie pe care o ocupa *bolnav* pentru revizorii BB. Utilizarea acestuia este determinată de contactul cu maghiara, dar nu neapărat în sensul simplei preferinţe a termenului maghiar, ci în sensul, mai complex, că, în urma contactului cu maghiarii, modificările la nivelul lexicului acelei zone au adus un anumit termen pe poziţia dominantă. Practic, şi unii şi ceilalţi, nu neapărat datorită provenienţei termenului, introduc în text cuvîntul care era mai recomandat în acest sens, datorită răspîndirii sale în propria zonă. În plus, şi unul şi celălalt putea fi înţeles de către toţi românii.

> Marcat regionale, deşi datorită unor cauze diferite, apar şi seriile: *iacă* (general în NTB), faţă de *iată* (general în BB); *crai* (general în NTB), faţă de *împărat* (general în BB); *astruca* (NTB, FA, 5, 6), faţă de *îngropa* (BB) (dar *îngropa* în ambele sub FA, 5, 9;10[224]); *a învita* (NTB, FA, 6, 12)[225], faţă de *a întărîta* (BB), loc în care CB şi CP utilizează verbul *a rădica* (CB şi CP cunosc şi folosesc vb. *a întărîta*, el apărînd, spre exemplu, sub FA 17, 16, precum în BB, în vreme ce NTB utilizează vb. *a înfierbînta*).

VIII.2.1.4. Sub FA 20, 19 apostolul Paul spune că a trebuit să depăşească multe încercări, datorate uneltirilor evreilor. Pentru ceea ce în textul slavon se numeşte prin **насъвѣт**, CB întrebuinţează *sveature*, CV *sveatu*, iar CP *feleluit* (< magh. *felel* ‘antworten, haften’). Termenul *sveat* este un slavonism (< vsl. **съвѣт**), în secolul al XVI-lea fiind cunoscut şi utilizat. Aparent, el ar fi trebuit să apară mai degrabă în CB şi CP, decît în CV, însă putea apărea la fel de bine în toate trei. Înţelegînd că, în mod firesc, nu se poate presupune că traducătorii şi revizorii tratau cu egală atenţie toate segmentele de text, după cum nici nu li se pot atribui în mod arbitrar stări de neatenţie, vom presupune că

[224] *A astruca* apare în *Vechiul Testament* din BB (*Tovit*, 12, 14; *Sirah*, 38, 17). În CB şi CP apare constant *a îngropa*.

[225] Termenul acesta apare în CP sub FA 14, 19, unde NTB prezintă *a amăgi*, iar BB *a îndemna*. În CB apare o creaţie precum *a înrosti*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

apariţia formei în CB se datorează urmării textului slav, pe fondul realităţii că termenul era bine cunoscut şi uzual în zonă. Fie sub acest impuls, fie considerînd că termenul slav era mai aproape de norma literară, autorul CV foloseşte acelaşi termen. Prin soluţia din CP (***feleluit***) se încearcă punerea în uz a unui maghiarism, poate creat de către vorbitorii români ai limbii maghiare, poate creat de Coresi.

În secolul al XVI-lea, cuvintele ***întrebare*** şi *răspuns* apar utilizate în contexte în care este vorba despre consfătuiri animate, discuţii în contradictoriu, polemici aprinse etc., termeni care, în funcţie de context, pot fi sinonimi cu cel din CP. Avînd în vedere versetul aşa cum apare în CP: „Voi ştiţi că dentru întîia zi de cînd veniiu întru Asia, cum cu voi în toţi anii fui lucrînd Domnului cu toată smerenia mîndriei şi multele-mi lacrîmi şi năpăstile-me ce mi se-au tîmplat de jidovi spre feleluit (...)”, se pare că diaconul Coresi a semnificat prin ***spre feleluit*** faptul că, faţă de activitatea înşirată în prima parte a frazei, evreii i-au oferit ***drept răspuns*** necazurile înşirate în partea a doua. Multe dintre opţiunile coresiene, de altfel, se justifică prin raţionamentele pe care acesta le face la nivel semantic, uneori greşite, mereu plauzibile.

VIII.2.1.5. Cînd redarea sensului devine primordială – mai ales în cazul unui traducător orientat spre cititor – este posibil ca importanţa altor mize să scadă sever. Astfel, sub ***Mt.***, 14, 5, NTB prezintă: „se temea de ***dihanie*** căce ca un proroc avea pre el”, opţiune aparent surprinzătoare, cu atît mai mult cu cît însuşi textul BB va refuza (probabil deoarece, din perspectiva normei culte, ***dihanie*** avea o poziţie inferioară comparativ cu *gloată*) această soluţie, dar va adopta tot un slavonism (mai frecvent utilizat): „se temu de *gloată*, căci ca un proroc îl avea pre el” (BB). Oricare ar fi fost considerentele opţiunii din BB, soluţia *gloată* este mult inferioară celei a NTB, mai ales că apărînd prin refuz, înseamnă că decurge dintr-un raţionament care trebuie să fi cîntărit şi motivele pentru care în NTB s-a folosit ***dihanie***.

Privind la textele grecesc şi latin, unde apar τὸν ὄχλον, respectiv ***populum***, se înţelege care era valoarea cerută de context. Termenul din BB, congruent cu sensul cerut, era generic şi avea un sens larg, fiind interpretabil. Termenul din NTB avea sensul ‘suflare’, cu referire la o

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

adunare (de oameni), fiind cît se poate de indicat pentru a reda sensul din context. Adeseori, diferenţele dintre soluţii decurg din diferenţele dintre mizele pe care de traducătorii le aveau în vedere. Acest caz, însă, mai dezvăluie un aspect deosebit de important. Este aproape sigur că revizorii BB nu au utilizat termenul datorită valorilor pe care acesta le căpătase printr-un intens uz la nivel popular, ceea ce a condus la o anumită incapacitate a acestuia de a concura pentru dobîndirea statutului de termen aparţinînd aspectului literar. În NTB, el este utilizat cu valoarea sa etimologică, ceea ce arată că, deşi cunoscut, frecvenţa sa scăzută în uz îl păstrase în conştiinţa vorbitorilor culţi din Transilvania ca pe un termen străin, neasignat lexicului popular.

VIII.2.1.6. Sub FA, 21, 31, textul grecesc prezintă sintagma χιλιᾶρχῳ τῆς σπείρης, ‘tribuno cohortis’, redată în textul slavon prin: **тишникѣ спирѣ**. Aceasta este redată în textele româneşti după cum urmează: „miiaşul *zborului*” (CB), „miiaşul *gloateei*” (CV), „miiariul spirea” (CP) „căpitanul *şireagului*” (NTB), „căpitanul *polcului*” (BB).

> Foarte probabil, opţiunea din CP decurge dintr-o confuzie generată de impresia că vsl. **спирѣ** (redînd gr. σπείρα ‘cohors’) este nume propriu.

Opţiunile din CB şi CV reflectă limitele epocii şi ilustrează comportamentele generale ale autorilor celor două texte. Este vorba despre termeni de origine slavă, larg cunoscuţi în română datorită caracterului lor popular. La modul rezonabil, nici nu se pot imagina alte posibilităţi pentru aceşti autori. În chip firesc, NTB optează pentru un termen de origine maghiară, nu doar frecvent în aria transilvană, cunoscut şi utilizat uneori şi în celelalte arii româneşti, dar şi bine relaţionat semantic cu sensul cerut de context. Întrucît BB succede NTB în timp şi, mai ales, datorită faptului că BB se constituie prin revizia NTB, ca de fiecare dată cînd procedează altfel decît NTB, opţiunea din BB semnifică respingerea soluţiei textului transilvan. În acest caz, BB pare a alege termenul specializat (pentru sensul ‘unitate militară’).

VIII.2.1.7. Asemănător se petrec lucrurile şi în cazul opţiunii de sub FA, 10, 1, unde NTB traduce: „Cornilie, sutaş den *şireag*, carea să

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

chiema a Italii" (NTB), faţă de: „de *gloata* ce chema-se italiiască" (CB), „den *gloata* ce se cheamă Talia" (CP), „din *ceata* ce să chema Frîncească" (BB). Pentru textele secolului al XVI-lea, exemplul indică polisemantismul lui *gloată*, care îşi lărgise paleta de sensuri prin repetate extensiuni, precum şi faptul că acest termen popular era larg răspîndit şi uzual[226]. Pentru NTB, exemplul poate arăta că rom. *şireag* avea valori ce gravitau sub forţa centripetă a termenului maghiar, beneficiind, totodată, de nuanţele şi uzurile acestuia (prin sensul 'mulţime' cu valoarea 'popor, neam'), precum şi preferinţa autorilor NTB pentru acesta. În plus, prin respingerea sa, concomitent cu utilizarea lui *ceată*, de data aceasta, autorii BB nu aleg un termen mai adecvat normei literare şi nu obţin limpezime ori nuanţare semantică ori stilistică, ci doar aleg slavonismul.

VIII.2.1.8. Sub *Gen.*, 2, 1, textul ebraic este: הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ וַיְכֻלּוּ, ebr. צבא (*tsābā*) avînd ca nucleu de sens conceptul 'oaste, armată', care presupune şi nuanţa 'ordine. Termenul utilizat în textul maghiar de la baza PO, *sereg*, surprinde în mod potrivit ceea ce apare în textul ebraic. Alături de sensurile de mai sus – şi în legătură cu ele, deoarece se poate constata un nucleu de sens comun – cuvîntul maghiar avea sensuri precum 'adunare' în general, 'armată, oaste', implicînd nuanţa 'ordine'. Mergînd pe urmele textului latin, care conţinea *ornatus*, PO utilizează *podoabă*, termen ales şi de BB, pe urmele textului grecesc, în care apare ὁ κόσμος. Precum se observă, textele latin şi grecesc

[226] Termenul apare în PO, sub *Ex.*, 17, 1: „*Toată gloata* fiilor lu Israil afară purceaseră den pustinea Sinului, cineşi după şireagul său, cum Domnul lor lăsase" (PO), „AZ Izrael fiainac *minden gyülekezete* kiindula à Sin neuü pusztabol az ö amegszálásockal, mit az WR nekic meg hadta vala", „igitur profecta *omnis multitudo* filiorum Israhel de deserto Sin per mansiones suas iuxta sermonem Domini". Privind la valorile corespondenţilor utilizaţi prin traducere şi alăturînd versiunile se observă o paletă de nuanţe, dependente într–o măsură de ceea ce a înţeles traducătorul, în altă măsură de sistemul paradigmatic al limbii-ţintă. Totodată, privind la uzurile şi valorile unui anumit termen, precum şi la echivalenţii săi, nu se pot aştepta corespondenţe sau suprapuneri prea consecvente.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

accentuează nuanţa ‘ordine, aranjament’[227]. Dacă BB traduce ceea ce găseşte în textul grecesc, traducătorul PO avea la dispoziţie două modele, aşadar se poate presupune că şi-a pus unele întrebări privind calea pe care ar trebui să se înscrie. Aceasta este una din situaţiile în care un traducător avînd două surse poate să se afle într-o situaţie comparabilă cu a traducătorului avînd o singură sursă. Diferenţele dintre două surse pot fi variate: **a)** o sursă poate avea un segment de text care nu apare în cealaltă, **b)** o sursă poate conţine un alt sens decît cealaltă, **c)** sursele pot avea în comun doar o nuanţă de sens, cu alte cuvinte o sursă poate tăcea, poate spune altceva sau poate spune doar parţial altceva.

În aceste cazuri, traducătorul poate contopi informaţiile celor două surse, dar acesta nu este un comportament potrivit decît în situaţii speciale. În mod normal, traducătorul va trebui să opteze pentru urmarea unei singure surse. Avînd în vedere că, pentru primele capitole ale *Genezei* şi *Exodului,* PO prezintă urme destul de evidente ale urmării textului latin, precum şi faptul că traducerea nu urma unei lecturi amănunţite a întregului text - prin care traducătorul ar dobîndi o bună cunoaştere a textului –, se pare că, urmînd textul latin, şi observînd că punctul comun al celor două surse stă în nuanţa de sens ‘ordine’, traducătorul român şi-a întărit astfel opţiunea şi hotărîrea de a urma textul latin.

> Termenul este cunoscut limbii române vechi, el circulînd în texte. Traducătorul PO îl utilizează, dar ceea ce nu părea a şti acesta este că adeseori termenul ebraic (prezent şi în sintagma *ṣᵉbā haššāmayim*) are valoarea ‘corpuri cereşti’, ‘îngeri’, că, în fapt, acesta este sensul de bază al cuvîntului – în concepţia ebraică îngerii (mai exact, unele clase de îngeri) reprezentînd atît corpurile cereşti, cît şi trupele celeste. Pe urmele magh. *sereg*, sub *Gen*., 14, 15, PO va utiliza *şireag*, cu sensul ‘armată’, dar cu referire la nişte trupe terestre[228].

[227] Pentru relaţia dintre *ornatus* (care redă sensul pregnant şi etimologic al gr. κόσμος), vezi Bailly, Chantraine, GEW, Liddel Scott s.v.

[228] Pentru etimologia rom. *şireag*, vezi EWUR.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Sensul ‘armată’, *sireag* apare destul de frecvent în vechile texte româneşti (NTB, BB, *Mt.*, 15, 16; VS febr. 15, unde se glosează astfel *steag* ‘oştire’; NTB, *Ap.*, 9, 16, pentru care BB prezintă *oaste*). Sensul ‘armată cerească’ este prezent în NTB, sub FA, 7, 42: „deade pre ei să slujască *şireagului* ceriului” (glosat: „ce se zice soarele, luna şi stealele”). În BB apare: „deade pre ei a sluji *oştii* ceriului” (BB), textele secolului al XVI-lea redînd sensul prin sintagma *voinicii ceriului* (CB, CP) pentru vsl. **воемь нъıбн нь** ‘îngeri’, traducere a gr. ‘στρατιᾷ τοῦ οὐρανου ‘militiae coeli’. Este posibil ca în aceste cazuri traducătorii să se fi gîndit la îngeri (precum şi în versetul din *Apocalipsă*, dar nu putem şti dacă s-a făcut identificarea şi cu corpurile cereşti.
Avînd sensul ‘grup de oameni’, cu referire la familia (în sens antic şi larg) lui Iacob, PO prezintă *şireag* sub *Gen.*, 33, 8, pe urmele textului maghiar, unde apare *sereg*. În textul latinesc apare *turma*.

VIII.2.1.9. Termeni precum: *dezlegămu-ne* (CB), *mutămu-nă*, *descărcămu-nă* (CV), *purtămu-ne*, *vînslămu-ne* (CP), *vînslăm*, *mearsem* (NTB), *mergînd*, *am mers*, (BB) au drept corespondente, unitare, în textul slavon vb. **отъвести** ‘navi discedere’, în cel latin vb. *navigare*. În textul grecesc, sînt utilizate vb. ἀποπλέω, care indică ‘acţiunea de îndepărtare sau de apropiere pe mare’ (aşadar, indiferent de direcţia faţă de privitor ori de un punct fix, o ‘deplasare cu un vas’), respectiv ἀνάγω, care indică ‘deplasarea pe mare’, dar cu accentul pe sensul ‘înaintare în larg’.

Verbul slavon menţionat purta ambele valori, slavona neavînd aici diferenţieri prea atente. Cazul arată dificultăţile legate de redarea unui conţinut care nu este foarte familiar şi frecvent în toate limbile, în contextul în care traducătorul este mai concentrat asupra desfăşurării firului epic, neafectat de imprecizia termenilor[229]. Textul grecesc foloseşte termeni nuanţaţi, cel latin o formă nediferenţiată, iar cel slavon o formă diferenţiată semantic. Limba română se centrează pe

[229] Întrucît textul menţionează doar faptul că corabia s-a desprins de mal, punîndu-se în mişcare şi că se deplasa, traducătorii se vor concentra asupra sensului ‘deplasare’.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

sensul ‘deplasare’, cu slabe precizari – prin specializarea termenilor – privitoare la deplasarea pe mare. Probabil că autorii traducerilor mizează pe desluşirile pe care le procură contextul. Astfel, termenul lui Bratul indică, în context, punctul iniţial al unei deplasări pe mare. De asemenea, acest traducător repetă forma (fără temei în model, deoarece textul slavon – precum în greacă şi în latină – conţine timpuri diferite). Cauza repetiţiei ar putea sta în dezinteresul pentru precizia semantică - favorizat de limpezimea contextului, dar şi de faptul că nu a găsit în limbă un termen care să indice într-un mod adecvat deplasarea pe mare şi înaintarea în larg, după cum o cere textul. Celalalt factor favorizant pare a sta în modelul slavon care, şi acesta, utilizează tot o singură formă. O dată găsit acest cuvînt, Bratul nu mai renunţă la el, însuşi textul slavon operînd tot cu un termen.

Verbul din BB, mai puţin recomandat pentru a semnifica deplasarea pe mare, este suficient în context. În plus, se pare că BB nu optează pentru termenul din NTB datorită caracterului său popular.

CP şi NTB folosesc o singură dată vb. *a vînsla*[230] cel mai legat de navigaţie, dar nu foarte adecvat sub aspect semantic. Cele două alegeri se judecă diferit, în primul caz, grija pentru norma literară fiind mai mică decît în al doilea, proprietatea semantică din grijă pentru cititor, în ambele, fiind motorul acestor alegeri.

Situaţia aceasta arată că, atunci cînd limba română este lipsită de mijloace adecvate, iar modelele nu furnizează material lingvistic ori sugestii şi nu îndeamnă în mod obligator la fidelitate semantică, traducătorii români ai secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea apelează la termeni ale căror valori generale procură înţelegere, dar fără nuanţe.

VIII.2.2. La fel de relevante precum precedentele sînt situaţiile în care traducătorii caută să găsească modalităţi de a reda anumite concepte (mai dificile sau pentru care limba-ţintă nu prezintă mijloace de redare adecvate). În general – mai ales în cazul textelor cu sursă unică – textul de tradus este cel care oferă sugestiile şi modelul. Lucrul

[230] Uz pentru care autorii NTB se simt datori să furnizeze cititorului o glosă prin care să-şi motiveze alegerea.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

acesta nu se întîmplă mereu deoarece în mintea traducătorilor interacţionează rezultatele căutărilor lor lingvistice cu cele ale precunoştinţelor sau asocierilor conceptuale. De altfel, un prim mobil în calea asumării de libertăţi a fost nevoia stringentă de a transla conţinuturi dificil de exprimat sau pentru care limba-ţintă nu avea mijloace rezonabile de exprimare. La acest pas a contribuit mai mult dorinţa de a transmite mesajul textului decît cea de a construi mijloace de exprimare.

VIII.2.2.1. Traducerile de sub *Gal*. 5, 20 pentru termenul vsl. идолослоужение „ale dracului slujirile” (AI), *idoliia* (CP), lat. „idolorum servitus” „slujba idolilor” (NTB), gr. εἰδωλολατρεία „închinarea la idoli” (BB), situabile între limitele rezonabile ale calculului (AI, NTB, BB), respectiv ale creaţiei lexicale (CP), sînt opţiuni valide, plasate între presiunile textului străin, cerinţele conţinutului şi posibilităţile limbii române, toate modulate de competenţele şi concepţiile traducătorilor. Deşi în general riscante – întrucît folosesc material familiar receptorului, aşadar deja conotat, termenii utilizaţi neavînd mereu valenţe libere ori posiblitatea de a dobîndi noi valenţe –, atît calcurile de expresie, cît şi cele semantice, sînt des folosite mai ales datorită presiunilor de ordin formal. Situat în secolul al XVI-lea, mai degrabă mizînd pe implicarea afectivă[231], decît din neîncredere în capacităţile receptorului, autorul AI, spre deosebire de cei din secolul al XVII-lea, foloseşte un termen moştenit (*drac*), în vreme ce Coresi, fidel textului slavon, încearcă să îmbogăţească limba română cu un abstract, creat pe baza unui împrumut din slavonă. Chiar dacă limba a permis crearea termenului, norma nu l-a păstrat. Un secol mai tîrziu, atenţi la text, autorii NTB şi BB vor utiliza, în cadrul unei sintagme, termenul deja învechit şi specializat (*idol*). Urmînd înţelegerii a ceea ce era de tradus, toate aceste opţiuni reflectă nu doar căi şi concepţii diferite în funcţie

[231] Din motive de ordin retorico-persuasiv, un secol mai tîrziu, mitropolitul Moldovei, Dosoftei, în texte adresate marelui public, va utiliza acelaşi termen. În alte texte, acelaşi mitropolit va face un împrumut, utilizînd pluralul articulat *idoloslujitelii*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

de structura şi sensul conceptului, dar mai ales strădania de a găsi soluţia optimă pentru limba română în sine şi pentru receptor.

VIII.2.2.2. Un caz tipic de explicare în text a unui concept dificil apare în seria de sub FA 11, 5: „văzuiu întru blăguit vedeare” (CB), „văzuiu întru ducere vedeare” (CP), „văzuiu, în răpirea minţii, vedeare” (NTB), „văzuiu în somn vedeare” (BB), ceea ce, în textul slavon, apare ca: **и видѣхъ въ истѫплєни видѣнїє**, în cel latinesc ca: „excessu mentis”, iar în cel grecesc: ἔκστάσις. Soluţia coresiană este compatibilă cu ceea ce apare în textul slavon (la rîndul său, bine poziţionat faţă de textele grecesc şi latinesc), deoarece termenul de acolo avea sensul ‘egressio’. Bratul, însă, – în deplină coerenţă cu propriul comportament – încearcă să explice şi să redea o trăsătură de bază a conceptului pe care îl are de translat către cititor şi în limba română. Precum în alte situaţii, cînd încearcă să explice folosind procedee care merg de la simpla substituţie sinonimică, la perifraze ce desluşesc termenii obscuri ori interpretabili, NTB alege calchierea sintagmei latine[232]. La rîndul său, BB alege neurmarea căii alese de NTB – căci nu era compatibilă cu principiile de la baza BB – dar, incapabil de a opera un împrumut şi nereuşind sau nevrînd să opereze un calc, încearcă o echivalare care, deşi nu este total nefericită, reduce tocmai notele distinctive ale noţiunii[233].

[232] Se observă că, deşi rezultatul nu a fost unul cu şanse de supravieţuire, traducătorii l-au introdus în text. Lucrul acesta arată că, pe lîngă dominanta centrării traducerii pe cititor, traducătorii aceştia aveau şi o anumită conştiinţă istorică, în sensul că, preocupaţi de cititor, nu încercau cu tot dinadisnul să găsească o soluţie „definitivă”. În situaţiile dificile se mulţumeau cu obţinerea înţelegerii mesajului de către cititor, lăsînd următorilor traducători sarcina de a găsi, pentru limba română, structurile şi formele optime de redare a unui conţinut. Nu mereu traducătorii înţelegeau să sacrifice sau să abandoneze conţinutul pentru a prezerva şi oferi imaginea formei.

[233] Starea de extaz era concepută ca fiind în legătură cu postul, ori cu somnul (propriu-zis sau la limită cu starea de veghe), dar avea două dominante: cea evidenţiată în CB era indusă la iniţiativa divinităţii, cea din NTB se caracteriza printr-un alt tip de ordine mentală, din perspectiva „normală”

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Urmînd versiunile străine, textele prezentaseră acelaşi tip de opţiune ceva mai devreme (FA 10, 10), unde starea apare şi în altă dimensiune: ἐγένετο ἐπ᾽ αὐτὸν ἔκστασις, ceea ce, în textul slavon, se traduce prin: **ꙇдпадѣ ꙇдѣнь оужасъ**[234], în română prin: „căzu spri-nsul spaimă" (CB), „căzu spre el spaimă" (CP), „i să răpi mintea" (NTB), „căzu pre el năucire" (BB)[235].

VIII.2.2.3. La fel de provocatoare apar încercările de sub FA 5, 18: „şi-i puseră pre ei în păzitură, în prinsoarea cea de pază" (NTB), faţă de „şi-i puseră pre dînşii în paza temniţei" (BB), unde se încearcă redarea conceptului 'custodia publica', în textul grecesc: ἐν τηρήσει δημοτίᾳ. Avînd în vedere că, ceva mai jos, sub FA 5, 21, τὸ δεσμωτήριον, în versiunea latină, „ad carcerem", este redat unitar prin *temniţă*, termen împrumutat din limbile slave şi larg cunoscut, devine evident că expresia grecească din versetul 18 oferă şansa (pentru NTB, care se arată doritor de astfel de libertăţi) sau provoacă dificultatea (pentru BB, urmăritor constant al literei) unei opţiuni. Precum se vede, NTB devine redundant deoarece, concomitent cu dorinţa de a explica cititorului cu limpezime un concept, găseşte prilejul de a încerca translarea aceluia în cultura română, o dată cu crearea unei forme acceptabile. Şi de data aceasta, BB se arată extrem de conservator. Încercînd să urmeze textul

---

percepută ca o dezordine, ca o ieşire din tiparele fireşti de percepţie şi de comportament.

[234] Este greu de ştiut ce s-a înţeles aici, cel puţin în CB, deoarece slavona deţinea atît termenul **оужасъ** 'ἔκστασις, stupor', cît şi termenul **оужась** 'φόβος, timor'. Cu toate că, date fiind caracteristicile stării de extaz, dintre care, în primul rînd, aceea că nu era o stare obişnuită, ci una în a cărei apariţie divinitatea se implica, se poate presupune că o doză de spaimă nu este exclus să fi însoţit această stare, probabil că mai aproape de adevăr ar fi ipoteza că, în acest caz, preotul a greşit, iar diaconul l-a urmat.

[235] Şi de această dată, traducerea din NTB evidenţiază opţiunea acestuia către sugestiile textului latin, unde apare: „cecidit super eum mentis excessus". Mai mult decît sensurile 'deviaţie, rătăcire', pe care termenul grecesc le conţinea, lat. *excessus* avea tocmai sensul 'retragere, ieşire şi deplasare, îndepărtare, părăsire'.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

grecesc, dar privind insistent şi la NTB, versiunea pe care o revizuia, greşeşte în partea a doua a sintagmei, căci nedesprinzîndu-se de termenul consacrat, *temniţă*, devine mai redundant decît NTB, neaducînd vreo notă de conţinut în plus[236].

> În acest loc, textele secolului precedent conţin o greşeală de traducere. Aceasta apare în CB şi în CP, care merge pe aceeaşi cale cu Bratul, dar fără a face o minimă verificare. Astfel apar: „şi puseră ei întru prevegheare depreună” (CB), respectiv: „şi-i puseră ei întru pază împreună” (CP). În versiunea slavonă intercalată în CB: **и поставишѫ их въ съблюдєніє ѡб є**, în ambele cazuri, cuvîntul ultim provine din neluarea în calcul a posibilităţii ca vsl. **ѡбь ь** să fi avut un sens determinat de nevoile termenului precedent cu care constituia o sintagmă. Astfel că, în loc să fie dezvoltată valoarea ‘public, comunitar’, s-a cultivat o nuanţă – fundamentală, ce-i drept – a acestei valori: ‘împreună’. Pentru cealaltă ocurenţă, în versiunile secolului al XVI-lea apare, iarăşi unitar, *legături*, respectiv *legătoare*. Un efort prin care s-ar accepta, la limită, că traducerea este metaforică – mai ales pentru versiunea coresiană – nu ar fi indicat deoarece, apărînd în textul slavon **ѧз ли ꙗ** înseamnă că Bratul şi Coresi confundă subst. **ѫза** ‘δεσμός, vinculum’, sau **ѫзлъ** ‘δεσμός, vinculum’, cu subst. **ѫзили є** ‘δεσμωτήριον, carcer’.
>
> Ceva mai jos, sub FA 5, 21, CB şi CP operează un calc de semnificat prin: „tremeaseră întru *legături* se aducă ei”, faţă de: „tremiseră întru *legătoare* să-i aducă ei” (CP). Elementul subliniat traduce vsl. **ѧз лише** care, la rîndul său, redă gr. δεσμωτήριον. Precum în limba greacă, termenul slav este construit pe o bază avînd sensul ‘vinculum’[237], ceea ce pare a genera în traducerea românească o confuzie potenţată şi de sensul general, ce duce şi la utilizarea greşită a prepoziţiei. Deşi se poate accepta că diaconul a tradus corect, cel puţin la nivel de efect, foarte riguros vorbind, este de spus că, avînd în faţă textul slavon, a păstrat singularul de acolo, fapt ce a salvat traducerea. Nu se poate crede că

[236] În *Vechiul Testament*, sub *Ier.* 37, 20, Nicolae Spătarul tradusese: „casa cea de pază” şi „curtea temniţii”.

[237] Vezi Miklosich sv **ѫза** şi urm., de asemenea Bailly sv δεσμός şi urm.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

plecînd de la textul slavon, cel puţin un moment, preotul nu a avut în minte forma care apare în CP. Modul de conceptualizare din limba greacă, preluat şi de slavonă, sprijină termenul din CP.

VIII.2.2.4. În cazul în care un împrumut nu există sau nu se poate face, traducătorii pot fi nevoiţi să creeze termeni pe modelul a ceea ce apare în sursă. Astfel, autorii AI şi CP vor reda vsl. **да въсынѥниѥ пріѥмь** (*Gal*. 4, 5) prin: „se întru *fiire* priimim” (AI), respectiv: „cînd întru noi luo *coconiia*” (CP). Urmînd lat. „ut adoptionem *filiorum* reciperemus”, autorii NTB vor crea forma *fiiesc*, adoptată şi de autorii BB (în textul grecesc era: ἵνα τὴν υἱθεσείαν ἀπολάβωμεν). Deşi pleacă de la textele-sursă, AI, NTB şi BB creează pe baza unei forme larg cunoscute, în vreme ce Coresi preferă să nu solicite toate resursele limbii române.

VIII.2.2.5. Perechea *soţie* / *împreunare* (CB / CP), redînd vsl. **пріѡвѣ ѥніѥ**, constituie rezultatul aceluiaşi tip de soluţionare, chiar dacă, aparent, diferenţele formale par a sugera diferenţe de abordare a textului şi a limbii române. Ambele soluţii sînt corecte şi satisfăcătoare, termenii fiind sinonimi şi moşteniţi. Primul, însă, este un echivalent românesc al termenului slavon, în vreme ce al doilea, mai degrabă un imitator.

VIII.2.2.6. Sub FA 19, 13 apare o situaţie precum: „unii de ceia ce *schitociia-se* ovreai descîntători” (CB)[238], termen pentru care CV prezintă *se nevoiia*, iar CP *se ticăiia*. În NTB şi BB apare: „unii den ceia ce îmbla împregiur, jidovi fărmăcători”, respectiv: „oarecarii den jidovi cei ce umbla împrejur jurători”. Pe baza comparării acestor texte, precum şi a situaţiei din alte traduceri: „quelques exorcistes juifs ambulants” (Segond, B.Jer.), „A vándorlo zsido ördögűzők” (B.magh.), „Then some of the itinerant Jewish exorcists” (N.T.engl.), „einige von

[238] Nu se pot spune prea multe asupra etimologiei în limba română a acestui cuvînt. DLR consemnează forma adjectivală *schitoci*[1], cu circulaţie în Transilvania şi Banat, utilizată cu referire la fiinţe umane şi avînd valori precum ‘vioi, sprinţar, iute’; ‘fluşturatic, zvînturatic’; ‘isteţ, deştept’. Sursa lexicografică citată derivă cuvîntul din srb. *skitač*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

den Juden, die als Beschwörer umherzogen" (B.germ.), Ἐπεχείρησαν δὲ τινες καὶ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν (*Sept.*) se observă că este vorba despre nişte exorcişti iudei itineranţi. Faţă de soluţiile acceptabile din NTB şi BB, situaţia textelor secolului al XVI-lea este ceva mai complexă. Lipsit de posibilitatea de a crea sau utiliza o formă cunoscută cititorului, Bratul va împrumuta cuvîntul. Împrumutarea termenului slavon (**скꙋтити сѧ** 'περιφέρεσθα, vagari') nu semnifică neapărat că acesta era cunoscut cititorului, şi nici măcar că, înţelegînd despre ce este vorba, Bratul nu a găsit în limbă un termen propriu, care să redea respectivul sens. Este foarte posibil ca neînţelegerea termenului din textul slavon să fi fost extinsă astfel de la traducător la cititor. Împrumutarea a putut servi doar efectuării traducerii complete şi evitării unei greşeli, iar nu lămuririi unui sens.

În CV şi CP se asumă răspunderea descifrării sensului încifrat de textul străin. CV pare a proceda ca o revizie ce nu ţine să se îndepărteze prea mult de textul revizuit, deşi are în vedere cititorul. Nu se poate spune că *a se nevoi* este greşit. Centrarea pe trăsătura 'dificultate (în a-şi agonisi traiul)', cu omisiunea specificaţiei 'ambulant' constituie cel mult o forţare, operată, probabil, în procesul de traducere, pîndit de imperfecţiune şi greşeală.

După cum se prezintă, în acest punct, CP apare ca revizie a unui text precum CV. Faţă de textul slavon sau grecesc, CP nu prezintă apropieri, nici măcar privit ca abatere. Privind la CV, însă, *a se tică*, din CP, apare ca sinonim parţial al vb. *a se nevoi*. Precum în alte cazuri din CP, şi precum în cazul textelor care sînt revizii prin excelenţă, aici se utilizează un sinonim care dă textului aparenţa originalităţii, conferă o oarecare individualitate versiunii şi, eventual, relaţionează textul cu zona căreia i se adresează, prin utilizarea de substanţă lexicală de provenienţă accentuat slavă. Soluţia din CP este o deviaţie ce urmează celei din CV. Avînd în vedere că soluţia din CV era deja uşor forţată, accentuarea în continuare a notei 'dificultate' cu îndepărtarea nuanţei 'în a-şi agonisi traiul' – căci este aproape metaforică utilizarea lui *a se tică* în acest scop – constituie o exagerare care nu poate fi luată în

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

calcul nici pe departe ca soluţie de traducere viabilă. Fără alte date, nu se poate susţine că autorul reviziei CP ar fi înţeles despre ce era vorba.

VIII.2.2.7. Sub FA 12, 23 este vorba despre felul în care a murit Irod. În încercarea de a traduce vsl. **порази его**, textele secolului al XVI-lea prezintă: „frămîntă elu" (CB), „ucise-l el" (CP). În slavonă existau două verbe, **поразбити** 'frangere' şi **поразити** 'ferire, percutere', dar între ale căror rădăcini exista o relaţie foarte strînsă, ambele avînd largi porţiuni de suprapunere semantică indicînd 'dizolvarea, pulverizarea', aşadar 'fragmentarea' urmată de 'disipare'. Termenul din textul grecesc, forma ἐπάταξεν susţine din plin direcţia pe care merge Bratul, care oferă o traducere fidelă, nu doar în raport cu textul slavon, ci şi dacă se face compararea cu ceea ce era de redat. Cuvîntul utilizat ar putea fi acceptat, mai ales dacă s-ar lămuri valoarea sa etimologică[239]. Important la Bratul este că, prin elementul lexical ales, urmează în mod corect calea textului şi nu pierde acea nuanţă importantă, mai sus arătată. În plus, introducerea acestui cuvînt românesc în contextul respectiv nu produce pierderi de sens ori dislocări în sistemul lexical al limbii române etc.

În planul concepţiei asupra traducerii, acest tip de acţiune indică limita rezonabilă pînă la care se poate asuma fidelitatea faţă de textul de tradus, avînd doar scopul de a aduce, în stare cît se poate de genuină,

[239] Rom. *a frămînta* a beneficiat din partea istoricilor limbii de două soluţii, în ceea ce priveşte etimologia sa. Pe de o parte, S. Puşcariu, în PEW sv. *frămînt*, susţine provenienţa acestuia din etimonul lat. *fermentare*. Alături de acesta se situează şi A. Ciorănescu, care speculează latura semantică a termenului discutat şi a posibilelor etimoane. A. Scriban, după ce derivă rom. *fragmenta* din lat *fragmentare*, sv. *frămînt*, dă etimonul *fermentare*, precizînd „mai degrabă de cît de la *fragmentare*". Şi acest autor dă explicaţii care se sprijină pe aspectul semantic. TRDW susţine acelaşi etimon. Celălalt etimon, lat. **fragmentare*, este avut în vedere în CDDE şi în DA. Alături de argumenul fonetic, unul care explică mai bine evoluţia şi rezultatul în cauză, cele două lucrări lexicografice utilizează şi explicaţia semantică, una care nu este potrivnică etimonului avansat. Cu valoarea actuală, termenul mai apare în CB, *1Cor.*, 5, 6, 7.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

spiritul şi conţinutul textului de tradus în limba-ţintă. Opţiunea din CP, apoi din NTB: „îl bătu pre el” şi BB: „l-au lovit pre el”, sînt acceptabile.

> Sînt necesare unele precizări legate de contextul în discuţie. În text este vorba despre unul din momentele în care Irod a prigonit pe apostoli. Astfel, a fost ucis Iacob, fratele lui Ioan, iar Petru a fost întemniţat spre a fi, la rîndul său, ucis. Datorită prezenţei unui înger care îi îndrumă paşii, Petru va reuşi să iasă din temniţă, motiv pentru care Irod va tortura paznicii închisorii. Capul 12, însă, nu se încheie aici, în următoarele patru versete fiind descrise două întîmplări din viaţa lui Irod, fără nici o legătură cu cursul FA, precum şi destinul final al acestuia, concluzia şi morala pe care voia, de fapt, să le fixeze Luca în descendenţa acestor întîmplări. Al patrulea verset este în mod voit ambiguu. Irod moare mai tîrziu. Nu în acel moment şi nu subit. El suferă de o boală cumplită, care îl macină descompunîndu-l treptat. În ordinea acestei stări se află şi precizarea care urmează şi conform căreia Irod a fost mîncat de viermi şi a murit. Autorul FA, Luca, sugerează că acea moarte este consecinţa faptelor sale şi provine de pe urma unei teribile lovituri, o lovitură ineluctabilă, fulgerătoare, aplicată cu hotărîre de către Dumnezeu, prin intermediul unui înger. Prin ἐπάταξεν, textul grecesc prezintă şi tipul de lovitură, cu caracteristicile şi consecinţele ei.

Revenind la cuvîntul utilizat în CB şi privind la etimoanele avansate pentru acesta, este necesar să completăm că, probabil, preotul a utilizat vb. *frămînta* nu (doar) pentru valorile pe care le-am văzut mai sus. Este posibil ca acest caz să fie unul care să sprijine explicaţia etimologică oferită de către A. Scriban, adică să avem a face cu atestarea valorii ‘a fermenta, a putrezi’ pentru rom. *a frămînta*.

> Studierea cazului de sub FA 12, 23 permite observarea – mai uşor decît în alte locuri – unor tipare comportamentale cărora le este supus traducătorul şi revizorul, dar şi cel ce studiază comparativ traducerile. În situaţii precum aceasta, traducătorul sau revizorul are atît posibilitatea de a oferi o traducere fidelă, dar şi de a face o echivalare reducţionistă. Practic, Bratul a redat în limba română, cît se poate de direct, ceea ce a întîlnit în textul slavon. Textul latin, precum celelalte texte româneşti cu care s-a exemplificat, alte texte (B.magh., Segond, N.T.engl.) par a fi

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

făcut acelaşi lucru, după care au mai procedat la o operaţie: termenului rezultat i-au găsit un echivalent care să redea acţiunea respectivă la modul cel mai inteligibil şi direct. Avantajul lipsei oricărui echivoc, însă, rămîne umbrit de „scurtcircuitarea" semantică astfel produsă, deoarece acţiunea este prezentată la modul cel mai general (lovitura), lipsită fiind de trăsătura ei cea mai pregnantă şi determinantă (risipirea prin fragmentare). Dacă traducătorul sau revizorul ar fi produs în altă parte o astfel de traducere internă, probabil că ar fi fost mult mai greu de acceptat. Acelaşi procedeu, aşadar, ar fi avut parte de o judecată diferită, cu toate că, în esenţă, o traducere internă rămîne ceea ce este, o dezambiguizare trădînd nu atît litera textului (cum pare), cît spiritul acestuia (cum nu pare).

VIII.2.2.8. Pentru „contra decreta Caesaris faciunt" (FA 17, 7), CB prezintă „drăceştile ziceri ale lu Chesaru facu", CP „împrotivă zisei lu Chesar", alte texte: „împrotiva rînduialelor împăratului fac" (NTB), „împotriva poruncilor lui Chesariu fac" (BB). Dacă traducerea din CP poate fi acceptată, de asemenea redarea vsl. **бѣлѣніемь** 'δόγμα' prin *zicere*, CB pune problema felului în care a fost tradus adverbul **противно**. Aici s-a confundat adverbul cu un adjectiv care avea sensul 'oppositus, ἐναντίος' şi, pe această bază, a făcut asocierea cu substantivul slavon **противьство** 'adversarium'. Astfel se ajunge la conceptul 'diabolos'[240], care a putut fi redat în limba română aşa cum apare el în CB.

În CB, un rol important l-a avut felul intercalat în care a fost redactat manuscrisul. Deosebirea principală dintre Coresi şi Bratul pare a sta în faptul că primul avea ceva de demonstrat cititorilor şi mai ales Bisericii în legătură cu caracterul ortodox al muncii sale[241], în vreme ce al doilea

[240] Vezi A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 348-349.

[241] În acest sens, pare a fi semnificativ şi faptul că, la Coresi, numele divinităţii apare în mod consecvent sub forma *Dumnezeu*, în vreme ce la preotul (N.B.!) Bratul nenumăratele ocurenţe ale formei *Zeu* copleşesc pe celelalte.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

este lipsit de asemenea complexe şi atent doar la actul traducerii. Deşi este foarte probabil ca CB, CV, precum şi o versiune slavonă şi chiar grecească să fi stat la dispoziţia diaconului, soluţiile pe care acesta le promovează merg în direcţia redării textului biblic în aşa fel încît, la o eventuală verificare, influenţa exercitată de textul slavon asupra sa ar fi fost lesne sesizabilă. De asemenea, este semnificativ faptul că diferenţele lexicale din CP faţă de celelalte două texte, în general, merg în direcţia introducerii în limba română de împrumuturi din slavonă renunţîndu-se la termeni moşteniţi sau chiar la alţi termeni de origine slavă, sinonime, dar care nu figurează în acel punct în textul slavon. Astfel, Coresi se prezintă ca unul care încearcă să fie fidel textului slavon la nivel lexical, făcînd munca unui agent care introduce termeni de origine slavă în limba română[242].

VIII.2.2.9. Rezultat al unor procese de traducere mai complexe este sintagma *cu cimpoi glăsirea*, din AI, *Gal.*, 5, 21. Termenul grecesc aici utilizat, κῶμοι, avea semnificaţii care trimiteau la sărbători şi practici populare şi păgîne. Termenul utilizat în textul slavon, **козлогласованіа**, este un compus care semnifică ‘κῶμος, τραγῳδία’, şi care este creat pe baza vsl. **козьлъ** ‘τράγος, hircus, κάπρος, caper’. Calcul a avut în vedere nu neapărat faptul că banchetele păgîne se petreceau în sunete lascive de cimpoaie, ci asocierea între cei doi termeni cu interpretarea relaţiei dintre ei, cimpoiul fiind un instrument făcut din piele de caprine. Sintagma pare a decurge din neînţelegerea sensului compusului slavon de către traducătorul român, însă prima parte a sintagmei – care nu redă întocmai sensul de bază al primei părţi a compusului – arată că avem a face cu o aproximare. În ceea ce priveşte CP, unde apare termenul *mîncarea*, se poate crede că diaconul cunoştea sensul ‘banchet, petrecere’ cerut de text, poate cunoscînd

[242] O explicaţie, deloc neglijabilă, pentru această stare ar putea fi şi aceea că, uneori, diaconul utiliza termeni literari din punctul de vedere al epocii sale, eliminînd elemente curente în limba română, dar care nu ţineau de aspectul literar.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

sensul compusului slavon, poate din altă versiune, motiv pentru care nu încearcă calchierea.

VIII.2.2.10. Din *Gal.*, 3, 23, AI nu păstrează decît „credinţa se descoapere”. În CP, versetul πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι a fost tradus prin „Mai de-nainte de cînd vine credinţa, noi eram încurcaţi şi încuieţi; pre creadere ce va să se adevăreaze”. Comentariul legat de acest fragment se referă la verbul ultim *se descoapere*, respectiv *să se adevăreaze*.

Raportarea la conceptul ‘adevăr’, aşa cum apare acesta în limba greacă, arată că gr. ἀληθής semnifica ‘adevărul’, în opoziţie cu ‘falsul’, însă adevărat era ceea ce fusese des-coperit, dez-văluit, scos de sub un con de umbră, revelat[243]. Observînd traducerea grecească – de la care cea slavonă nu se îndepărtează –, se vede că AI face o traducere simplă, dar exactă (ca şi în textul latin, de altfel, unde apare „quae revelanda erat”). Coresi creează un verb cu mijloacele de derivare ale limbii române, avînd în minte nu atît un model (limba greacă nu avea un derivat de la subst. ἀληθής, care să semnifice ‘ἀποκαλύπτω’), cît un sens pe care, însă, nu-l putea aduce în limba română sub forma din textul grecesc, precum şi modul de a concepe o acţiune, cel din gr. ἀληθής. Coresi creează astfel un verb încărcîndu-l cu sensul din text, servindu-se de modul grecesc de a concepe ‘adevărul’[244].

VIII.2.2.11. Textul grecesc de sub *Gal.*, 6, 1 este: ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τοῦ τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραῦτητος, ceea ce, în vsl., se redă prin: **в же дꙋховьникъ съвръшаите такокаго дꙋхомь кротости**, adică ‘vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite, in spiritu lenitatis’. Faţă de AI, care redă acestea prin: „e voi, duhovnicilor, sfîrşiţi acela cu duhul blîndeaţelor”, CP traduce: „e voi

[243] Vezi Chantraine, sv λανθάνω.

[244] În aceeaşi direcţie vezi şi „eu de-aciia mă duş pre o *adevărătură*” (CP, *Gal.*, 2, 2), adică: „Ascendi autem secundum *revelationem*”, redînd astfel gr. ἀποκάλυψιν, unde adevărul este conceput ca revelaţie, dezvăluire, scoatere din starea de ascundere.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

sufleteaşte să-l învăţaţi, care voi seţi ispăsiţi". Vsl. **ѧꙋχовьникъ** este tradus printr-un adverb în CP şi printr-un substantiv în AI.

Sintagma nu-i aparţine lui Paul, ea aparţine lui Osea: „Sosit-au zilele de pedeapsă, venit-au zilele de răsplată. Israel strigă: «Profetul este un nebun, *omul inspirat*[245] aiurează!» Da, desigur, din pricina mărimii nelegiuirii tale, din pricina mărimii răzvrătirii tale. Prorocul află pretutindeni laţuri întinse. Ei întind curse pe toate drumurile, capcane în casa lui Dumnezeu" (*Osea*, 9, 7-8). De aici, întrucît este vorba despre un tip de conduită caracteristic profilului oricărui creştin, Paul extinde conţinutul noţiunii numindu-i *spirituali* pe cei dominaţi în acţiunile şi în gîndurile lor de grija pentru urmarea poruncilor lui Dumnezeu, acestora opunîndu-li-se cei dominaţi de instincte.

Chiar dacă se poate considera că traducătorul AI nu a înţeles pe deplin acest segment, traducerea sa rămîne nimerită. În general, ea este conformă cu sensul textului, fiind vorba despre încheierea, desăvîrşirea unei acţiuni de învăţare a celor „nespirituali" într-un mod blînd, iar nu printr-o metodă abruptă, brutală. Traducerea din CP ar putea arăta că diaconul nu a înţeles textul biblic. Pentru acest verset există două posibilităţi de interpretare a CP. Se poate considera că avem a face doar cu o problemă de ordin sintactic, localizabilă la nivelul topicii: „e voi, care voi seţi ispăsiţi, sufleteaşte să-l învăţaţi", unde *cei ispăsiţi* ar sta pe poziţia sensului 'spirituali', iar *sufleteaşte* pe cea a sensului 'cu duhul blîndeţii'. Deşi o asemenea interpretare îl eliberează pe Coresi de bănuiala neînţelegerii textului, datorită faptului că, de obicei, acesta nu merge cu traducerea pînă la asemenea modificări, nu poate fi pe deplin înlăturată cealaltă interpretare. Conform acesteia, Coresi ocoleşte capcana traducerii prin *duhovnic* al vsl. **ѧꙋχовьникъ**, dar nu găseşte un echivalent corespunzător greşind prin apelul la un adverb, blocat în această sferă prin aceea că nu operează opoziţia *suflet* / *spirit*[246]. Coresi,

[245] În textul grecesc: ἄνθρωπος ὁ πνευματοφόρος, în cel latin: *virum spiritualem*.

[246] Blocaj facilitat de faptul că *spirit* era un termen utilizat în lumea catolică, aşadar era încărcat cu anumite conotaţii de care Coresi avea a se feri.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

însă, înţelege mai bine şi tălmăceşte în consecinţă vsl. **съвръшитє** prin *învăţaţi* şi nu traduce rigid ca în AI. Această cale de explicare întîlneşte o piedică aparentă în lămurirea felului în care s-ar fi tradus secvenţa finală, mai cu seamă vsl. **кротости**, care redă gr. πραΰτης. Pare de neînţeles motivul pentru care acest cuvînt cu sensul ‘mansuetus’ se traduce prin „care voi seţi ispăsiţi”. Alături de ipoteza unei alte versiuni traduse, ipoteză mai puţin probabilă, se poate – dacă se merge pe această cale de explicare a traducerii coresiene – să avem a face, de data aceasta, cu o răstălmăcire a unui segment care a părut obscur revizorului, într-un context pe care singur şi l-a creat. Gr. πραος, πρᾳότης, cu întreaga familie lexicală, se raportează la sensul ‘liniştit, împăcat’[247]. În acest context, vsl. **дѹхомъ кротости** poate fi redat prin *izbăvit*, *mîntuit*, înţelegînd prin aceasta persoana care a ajuns la o anumită înălţime morală şi spirituală, fiind împăcată sufleteşte şi, ca atare, mîntuită. Această explicaţie o exclude pe cea dintîi, însă trebuie observat că nici una dintre cele două nu beneficiază de argumente care ar elimina definitiv cealaltă ipoteză[248].

VIII.2.2.12. Încercarea de a reda în limba română valori rezultate în urma rafinării şi specializării unor concepte, ceea ce, în textul slavon, apare ca rezultat al unui calc, poate genera apelul la structuri dezvoltate la nivel popular. Chiar dacă, în acest fel, cititorul nu rămîne în obscuritate, iar între structura de calchiat şi rezultatul traducerii diferenţele de ordin semantic sînt minore, din punctul de vedere al normei literare, expresiile de acest fel pot constitui forme de exprimare vagi în comparaţie cu nevoile reale ale textului. O astfel de situaţie se

[247] De altfel, Coresi prezintă deseori tendinţa de a interpreta textul (probabil cu bune intenţii). În *Gal*. 5, 19 diaconul începe prin: „Că adevărate sînt faptele trupului”, ceea ce indică un uşor abuz de interpretare a textului, deoarece era de tradus gr. φανερῶς ‘manifestus’.

[248] De altfel, în altă parte, unde contextul nu permite altfel, Coresi va reda vsl. **кротость** precum AI, adică prin *blîndeaţe*. Cu toate acestea, traducerea din CP a versetului respectiv ridică unele probleme, căci se poate considera că termenul slavon este redat prin *smericiune*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

identifică în CB, FA 10, 28: „*Nu fromos iaste* a bărbatu ovreescu a se lipi (...)”. Segmentul subliniat ar fi avut rolul de a transmite conţinutul ‘illicitum est’. În textul grecesc, acesta apare sub aceeaşi formă negată printr-o particulă restrictivă: ἀθέμιτόν ἐστιν. Slavona a tradus prin **нелѣпо**, operînd un calc destul de util înţelegerii, în această limbă, a textului biblic. Româna, neavînd un termen pentru conceptul ‘licitus’, a apelat la un termen general, iar urmarea atentă a versiunii traduse a condus la utilizarea aceluiaşi mod de a reda un concept negativ, prin negarea calităţii pozitive. Soluţiile secolului al XVII-lea se dovedesc aproape perfecte: „nu se cade” (NTB), „necuvios” (BB).

VIII.2.2.13. După cum obscuritatea versiunii revizuite poate duce la apelul la alte versiuni aflate la dispoziţia revizorului, tot astfel neînţelegerea versiunii traduse poate duce la încercarea unor soluţii care înseamnă fie redarea cuvînt cu cuvînt a structurii din textul de tradus, fie potrivirea traducerii în funcţie de ceea ce sugerează alte versiuni româneşti sau străine ori chiar contextul şi experienţa traducătorului.

Variate traduceri apar sub FA 19, 21, unde se întîlnesc: „zise lu Pavel Duhul” (CB)[249], „dzise lu Pavelu Duhul” (CV), „băgă-se în duhul lu Pavel” (CP), „Pavel gîndi în duh” (NTB), „pus‹e› Pavel în duh” (BB). Strădania de a transla acest segment într-un mod în care textul să apară lămurit a condus CB şi CV către o astfel de redare a vsl. **възложити** ‘ἐπιτιθέναι, imponere’. La rîndul ei, versiunea din NTB prezintă o traducere care se dovedeşte a fi inspirată de textul maghiar, unde se întîlneşte: „Pál föltete magában” (B.magh.). Întrucît în textul grecesc apare: ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, iar în cel latinesc: „proposuit Paulus in Spiritu”, sub aspect formal, traducerea din BB poate fi considerată ca fiind cea mai apropiată de text. Aici se află şi deosebirea

[249] În CB, *zise* este adăugat ulterior, pe un spaţiu insuficient, după ce mai înainte fusese notată o cruce, semnul obişnuit pentru situaţiile în care se observase o omisiune, ulterior înlăturată. Faptul că, în textul slavon, verbul apare notat corect, situează dificultatea la traducătorul român. În cazul în care CB este rezultatul unei revizii, este posibil ca revizorul să nu fi fost mulţumit de soluţia traducătorului, intervenind cu soluţia pe care o vedem astăzi în CB.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

constantă dintre NTB, la care se adaugă CB şi CV, faţă de BB, cel dintîi încercînd să aducă textul la cititorul român, celălalt încercînd să refacă tiparele limbii române.

> Substantivul corespunzător, **възложєнїє**, ἐπίθεσις ‘imponere’, nu a întîmpinat dificultăţi în a fi corect redat, el apărînd în CB printr-un calc de semnificant: *prepusul* (FA 8, 18), şi printr-un calc de semnificat în CP, NTB şi BB: *punerea*.

VIII.2.2.14. Un caz sugestiv în ceea ce priveşte mizele pe care le puteau avea în vedere autorii BB atunci cînd se îndepărtau de NTB este reprezentat de: „amăgiia oamenii Samariei” (NTB, FA 8, 9), faţă de: „răzvrătind limba Samariei” (BB). Se redă astfel: ἐξιστάνων τὸ ἔθνος, în textul latinesc: „seducent gentem”. Cum se vede, NTB traduce, ca de obicei, mai puţin îngust, lipsa de grijă faţă de rigorile limbii din care se traduce, combinată cu grija faţă de limba în care se traduce şi faţă de cititorul român, ducînd la înţelegerea directă a textului. Totodată, însă, traducerea NTB indică implicarea traducătorului în text, cu scopul de a orienta cititorul.

Forma verbală utilizată aici în textul grecesc, ἐξιστάω, este o variantă a vb. ἐξίστημι, care avea un nucleu de sens mai complex. Prin valori precum ‘déplacer, faire sortir de’, ‘s’éloigner de, s’écarter de, éviter qulelqu’un’, apoi ‘perdre l’esprit, la raison, être hors de soi, en extase’ şi ‘être frappé d’étonnement, de stupeur’, ‘être changé’, opţiunea din BB poate să-şi găsească o explicaţie. Cu toate acestea, vsl. **разбратити**, etimonul cuvîntului utilizat de fraţii Greceanu, avea sensurile ‘ἀναρέπειν, evertere’, ‘διαστρέφειν, distorquere’. Deşi ar fi lesne de susţinut că este vorba despre o greşeală, avînd în vedere că, de fapt, NTB lămurise sensul secvenţei – care nu pusese probleme nici traducătorilor slavi şi nici celor români de mai înainte[250] – o astfel de

[250] Prin variantele: „minuna limba samariiască” (CB) şi: „se mira limba samariască” (CP), redînd verbul **ѡ҃дивлѧти** ‘stupefacere’, textele secolului al XVI-lea sînt superioare ambelor versiuni.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

concluzie ar putea fi pripită. Mai curînd s-ar susţine ideea că fraţii Greceanu au încercat utilizarea unui verb care, alături de sensurile sale obişnuite, să exprime prin înglobare ideea de tulburare de ordin mental şi sufletesc, cerută de context.

Caracterul neunitar sub aspect lingvistic al textelor secolului al XVI-lea sugerează cu tărie că unele fragmente se copiau mecanic, în vreme ce acelea a căror dificultate era sesizată de către traducător rezultau dintr-un proces de traducere elaborată, mai ales cînd nici una dintre versiunile copiate sau consultate nu oferea soluţii acolo unde revizorul ar fi avut nevoie datorită obscurităţii textului slavon.

VIII.2.2.15. Deşi este greu de spus care dintre cele două versiuni este urmată de către traducătorul PO sub *Gen*., 3, 7, (totuşi, probabil că aceea latină), finalul atrage atenţia. Ideea de redat era că Adam şi Eva făcură şorţuri din frunze de smochin, cu care se acoperiră de jur împrejur, pe o anumită porţiune a corpului. Toate acestea apar în textul latin sub forma: „consuerunt folia ficus et *fecerunt sibi perizomata*", iar în cel maghiar prin: „Es figefa leuelet fonanac öszue, *es magoknak Környülkötet chinalanac*". Autorul PO – care nu poate fi suspectat de neînţelegere, o presupusă neînţelegere a termenului din textul latin fiind compensată de prezenţa unui compus cît se poate de transparent în textul maghiar – nu optează pentru a căuta sau construi o cale de exprimare a lat. *perizomata* (< gr. περιζώματα) sau a magh. *környülkötet* (acesta, probabil, inspirat după *Vulgata*, căci Luther spune: „und flochten Feigenblätter zusammen und machten sich Schurze"), ci se foloseşte, întrucîtva asemănător lui Luther, de prima parte a secvenţei: „şi rupseră frundze de smochin", după care continuă: „şi puseră pre trupul lor".

> Soluţia aceasta este expresia unui moment de libertate pe care traducătorul român şi-l ia în încercarea de a oferi cititorului un text clar şi care să nu-l solicite. Se vede cu acest prilej felul în care amănuntele şi nuanţele iniţiale se pot pierde la traducere, în fapt, felul în care în actul de comunicare fiinţa umană evită detaliile pe care nu le poate exprima în modalităţi directe şi care i-ar cere lămuriri suplimentare. Considerînd că efortul nu ar fi răsplătit sau că ar îngreuna chiar simpla înţelegere a

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

textului, traducătorul ajustează particularităţile conţinutului după măsura mijloacelor de expresie pe care le are şi care sînt de natură să transmită ce a considerat a fi esenţa conţinutului respectiv.

VIII.2.3. O categorie interesantă de termeni o constituie elementul de origine maghiară. Pătrunşi pe diferite căi, în esenţă, prin contacte directe, unii dintre termenii de această origine sînt destul de larg răspîndiţi pe întregul teritoriu românesc, alţii sînt frecvenţi doar în zona de contact şi în zonele prime de iradiere. Deşi astfel de termeni erau bine cunoscuţi în zonele de contact, prezenţa lor nu este consecinţa primă a acestei realităţi.

Este important de subliniat mereu că perspectiva din care se discerne asupra unor astfel de situaţii este dată de relaţia dintre cele două dominante mai sus menţionate şi de ponderile lor în ecuaţie: orientarea traducerii către cititor şi edificarea unui aspect literar care să vehiculeze acel text, în modalităţi cît mai eficiente şi cu posibilitatea ca acel aspect să fie util unei construcţii culturale de durată. În zonele de contact, prezenţa elementului maghiar decurge, în primul rînd, din influenţa cultă maghiară, deci se poate socoti ca fiind rezultatul şi marca unei influenţe de mediu cultural. Desigur, contactele populare directe au constituit o realitate, însă, ca opţiune, acestea au fost condiţionate de mediu. În alte zone, prezenţa unor astfel de termeni este rezultatul unei influenţe suferite dinspre o zonă în care românii se află în contact cu maghiarii. Mult mai puţin limitată, o astfel de opţiune este semnificativă deoarece, fără a se afla sub influenţa cultă maghiară, traducătorii şi revizorii altei zone puteau considera că un astfel de termen poate fi apt să participe la lexicul aspectului literar românesc.

Cu alte cuvinte, lupta pe care o avea de dus un termen pentru a obţine un loc în sistem era mai acerbă dacă ea se ducea într-o zonă necaracteristică influenţei din care acel termen provenea. În mod simetric, ceea ce se petrecea cu elementul maghiar în Moldova şi în Ţara Românească era comparabil cu ceea ce se întîmpla cu elementul

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

slav în Transilvania[251]. Desigur, lucrurile nu stăteau mereu astfel. În unele cazuri, după cum am arătat, elementul slav era promovat doar pentru a semnala conformitatea surselor şi a traducerii cu textele recepte în lumea ortodoxă.

Cel mai ades, trăsăturile particulare ale unui grai sau chiar ale unei norme literare sînt inacceptabile pentru o comunitate vecină (în primul rînd datorită aspectului fonetic, apoi datorită uzurilor şi conotaţiilor, eventual datorită apartenenţei termenului la nivelul aspectului popular). Neajunsul formal poate fi înlăturat, însă lucrul acesta nu serveşte prea mult, deoarece traducătorul are nevoie de un termen care să exprime în modalităţi optime un anumit conţinut, fără a crea legături nedorite în conştiinţa receptorului[252].

Pe lîngă aceste situaţii există şi cea în care un termen, popular sau literar, aparţinînd unei alte zone să nu fi fost grevat de incompatibilităţi supărătoare cu cerinţele fonetice ale zonei primitoare. În cazul în care, în plus, acesta nu avea circulaţie acolo, nu era perceput ca popular, şi nu era conotat cu valori nepotrivite pentru uzul literar, el putea fi ales ca soluţie. Altfel spus, este foarte posibil ca elemente din norma celuilalt să fie percepute ca apte sau recomandabile pentru a constitui aspectul literar propriu. Ceea ce este neuzitat (adică nu are o istorie în

[251] Totuşi, proporţiile erau destul de debalansate. Cei din est şi sud erau mult mai receptivi faţă de elementul maghiar provenit de la românii din vest decît erau aceştia faţă de elementul slavon. Cu excepţia unor termeni populari şi vechi de origine slavă, pe care influenţa maghiară nu i-a putut elimina, aici mai pătrund doar termeni aduşi de textele estice şi sudice sau care s-au menţinut în cadrul slujbei religioase.

[252] Acesta este unul dintre motivele pentru care, la trecerea creştinismului în lumea greco-latină s-a recomandat în mod expres (în primul rînd de către Sfîntul Paul) ca, pentru a vehicula conceptele creştine, să fie utilizaţi termeni greceşti şi latineşti neîncărcaţi de conotaţii anterioare. Mai mare decît miza înţelegerii noii ideologii de către toate categoriile de receptori era miza de a nu tinctura – pe cale lingvistică – conceptele prin asocierile pe care nişte termeni bogaţi în conotaţii le-ar fi generat în mod instantaneu.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

graiul sau în norma proprie) şi are forme necontradictorii cu propria normă poate fi perceput ca solemn şi utilizat ca atare.

Unele din exemplele care urmează sînt în măsură să ofere lămuriri asupra situaţiei, destul de des întîlnite, în care elemente caracteristice unor norme locale, eventual populare, apar şi sînt selectate într-o normă literară vecină. Cauzele pot fi complexe, însă ele ţin de nevoile traducătorului sau revizorului şi de felul în care acesta percepe respectivele elemente în raport cu imaginea sa despre norma la a cărei creare participă, eventual cu nevoile pe care le atribuie receptorului şi, desigur, cu mizele textului său.

VIII.2.3.1. În limba română circula un termen de orgine maghiară, precum *chelşug*. Acesta prezenta avantajul de reda în mod potrivit conceptul ‘cheltuială’. Sub aspect fonetic, nu ridica probleme de incompatibilitate cu uzurile vreunei zone româneşti, nu dobîndise conotaţii, caracterul său neutru recomandîndu-l pentru a apărea destul de des, atît în documente[253], cît şi în traducerile de texte culte: „Şi Iosif porunci cum sacii lor să-i împlă cu grîu şi banii lor să-i dea toţi cineşi în sacul său, asupră de-aceasta cum *chelciug* încă să şe dea pre cale” (PO, *Gen*., 42, 25) (magh. *kölchégettis*; *provisions* ‘vivres’)[254]; „Că cine dentru voi va vrea să zidească un turn, anu nu va şădea mainte să-şi numere *chelşugul*, oare are de-a-l săvîrşirea?” (NTB, *Lc*., 14, 28); „Cine osteaşte cu ale sale *chelşuguri* vreodată?” (BB, *1Cor*., 9, 7); „Şi luînd de *chelşug* de la Iason şi de la ceialalţi, au slobozit pre ei”. (BB, *FA*, 17, 9); „Şi rămase Pavel doi ani deplin cu al său *chelşug* şi priimiia pre toţi ceia ce întra cătră el” (BB, *FA*, 28, 30); „*chelşugul* mănăstiriei să nu îndrăznească să-l ţie la sine” (DRB 131, 25–26); „Nime den călugări să nu ţie al său, nice cal, nici stupi, nici altu dobitoc, nemică, nici arătură, nici din n-afară, nice dinlontru în mănăstire, nimică deosebi să nu ţie,

[253] Prezenţa sa în documente îl arată apt de a face parte din limbajul juridico-administrativ.

[254] După cum se observă, fonetismul cu africată nu arată decît dificultatea unui bun cunoscător al limbii maghiare de a se desprinde de fonetismul etimonului.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

fără numai înbrăcămente, şi *chelşug* ce va avea dentru răcodélia[255] sa să ţie" (DRH XIX, 150, 24-27).

Pe calea mai sus descrisă va apărea în BB forma verbală corespunzătoare, rarissimă după ştiinţa noastră, în limba română: „Şi cîndu-l vei trimite pre el slobod de la tine, să nu trimiţi pre el deşărt; cu chelşug *să*-l *chelşuguieşti* pre el den oile tale şi den grîul tău şi den teascul tău" (BB, *Deut.*, 15, 13). O astfel de creaţie, într-un text precum BB, trebuie pusă pe seama preocupării autorilor acestei revizii de a edifica un aspect literar, prin intermediul textului sacru (precum în cazul celorlalte limbi indoeuropene) şi pe model grecesc, cu participarea unor termeni provenind din toate zonele româneşti (sau creaţi pe baza acelora), cu îndeplinirea anumitor cerinţe (circulaţie largă, lipsa fonetismelor populare). Este foarte probabil ca verbul să fi fost creat şi sub impulsul textului grecesc (ἐφόδιον ἐφοδιάσεις αὐτὸν), caz în care alegerea termenului maghiar şi, apoi, construcţia structurii pe baza acestuia devine încă şi mai semnificativă.

Aceeaşi este situaţia şi pentru verbul *a tăbărî*, cu sensul 'a campa', frecvent întrebuinţat de autorii BB: „Şi să rîdică Avram şi mergînd, *tăbărî* în pustiiu" (BB, *Gen.*, 12, 9) (în PO întîlnim o traducere uşor diferită, influenţată de textul maghiar şi care arată diferenţele dintre versiunile de bază: „De-aciia purcease mai încolo Avram, şi mearse către Amiadzăzi"); „Şi să mută de acolo Isaac şi poposi la rîpa Gherarilor şi *tăbărî* acolo" (BB, *Gen.*, 26, 17) [în PO: „Duse-se, derept aceaia, de acolo Isac şi *întinse cortul* în zăpodiia Gherarului, şi acolo lăcui", exemplu în care, practic, se observă o parte importantă a procesului de 'tăbărîre' (aceea care, în mod firesc, din cauze de ordin extralingvistic, nu s-a păstrat în actualul sens al cuvîntului românesc)]; „Şi rîdicîndu-se fiii lui Israil de la Sochoth, *să tăbărîră la* Othom, lîngă pustie" (BB, *Ex.*, 13, 20) (în PO: „ Şi purcedzînd den Sohot, *descălecară* în Etman, lîngă marginea pustiniei"), unde este vorba, precum mai sus,

[255] Este de remarcat acest compus luat direct din slavonă (calcul corespunzător era „lucrul mîinilor", sensul fiind 'produsul propriu', 'cîştigul sau profitul generat de munca proprie').

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

despre camparea întregii comunităţi nomade. În: „împrejurul cortului mărturiei *vor tăbărî* fiii lui Israil” (BB, ***Num.***, 2, 2) este vorba despre un plan primitiv al aşezării umane. Referirea exclusivă la ‘tăbărîre’ ca acţiune militară apare în: „şi ceaialaltă oaste a asiriianilor s-*au tăbărît* la cîmpu, şi au acoperit toată faţa pămîntului, şi corturile şi povărăle lor *s-au tăbărît* întru mulţime multă foarte” (BB, ***Iudith***, 7, 16); „Şi văzu Iuda şi fraţii lui că s-au înmulţit răutăţile şi puterile *tăbărăsc* în hotarăle lor” (BB, ***1Macabei***, 3, 43); „Şi porunci Iuda să strige în tabără ca *să să tăbărască* fieştecarele în care loc iaste; şi s-*au tăbărît* bărbaţii puterii şi au dat războiu cetăţii toată zioa aceaia şi toată noaptea” (BB, ***1Macabei***, 5, 51). Se înţelege că ‘tăbărîrea’ este un proces prin care un grup de oameni (înarmaţi sau/şi neînarmaţi) se opreşte şi poposeşte undeva, întinzîndu-şi corturile, închegînd şi constituind vremelnic o aşezare. Acesta este procesul prin care se constituie şi tabăra militară: „Şi să suiră cu el cară şi călăreţi şi să făcu *tabără* mare foarte” (BB, ***Gen.***, 50, 9). Ceea ce limba română a reţinut din toate acestea este elementul cel mai frapant pentru simţuri, dinamica din momentele iniţiale ale procesului.

VIII.2.3.2. Sub FA 7, 35 vechile traduceri româneşti prezintă: „*jude* sau judeţu” (CB), „*jude* sau judecătoriu” (CP), „*domnu* şi giudeţ” (NTB), „*biruitoriu* şi judecătoriu” (BB) ‘stăpînitor’[256]. Pe lîngă faptul că textele secolului al XVI-lea nu utilizează slavul *cneaz*, ci termenul moştenit *jude*, iar NTB preferă tot un termen moştenit, dar unul larg cunoscut (chiar dacă mai general şi, aşadar, mai vag), este de remarcat opţiunea din BB. Această orientare ar putea arăta că termenul era perceput de către autorii BB ca fiind compatibil cu norma cultă, eventual specializat. Se vede că termenul din NTB era considerat a fi mai puţin preferabil, în vreme ce termenul din CB şi CP se arhaizase prin caducizarea relaţiei şi conţinutului instituţiei respective. În acelaşi fel apar şi situaţii precum: „*ţinearea* limbilor” (NTB, FA 7, 45), dar: „*biruinţa* limbilor” (BB); „era în *putearea* ta” (NTB, FA 5, 4), dar: „întru a ta *biruinţă* era” (BB), şi

[256] În textul slavon apare: **кнєзд или сѫдіѫ**, în cel grecesc: ἄρχοντα καὶ δικαστήν.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

chiar: „Dumnezău *biruitoriu*” (BB, FA 7, 35), lîngă: „*Domnul* Dumnezău” (NTB).

VIII.2.3.3. În cazurile în care româna nu deţine un termen acceptabil[257] pentru a reda o anumită realitate, opţiunile din texte nu sînt unidirecţionate, ci sînt determinate de felul în care autorii văd compatibilităţi între formele din sursele preferate sau din cele consultate şi limba română. În general, NTB apelează mai lesne la maghiară, în vreme ce BB preferă textul şi limba greacă. Astfel se întîmplă sub *Mc.* 6, 27, unde se utilizează regionalismul *henghiariu* (NTB), respins în BB, care preferă împrumutul: *speculator* (conceptul necesar a fi redat aici era ‘paznic, temnicer’, ceea ce în textul grecesc este numit σπεκουλάτορα).

Pe de altă parte, încercînd să redea un termen de sub FA, 20, 19, din contextul „ex *insidiis* Iudaeorum”, NTB utilizează maghiarismul, *hicleşugul*, preferat termenului grecesc, ἐπιβουλή de către revizorii BB (dar după ce vor opera modificări formale prin care îl vor aduce la un aspect lipsit de caracter „regional şi popular” – în realitate, prin falsă regresiune). Aşadar, dincolo de constrîngerile semantice, în lipsa unui termen propriu, capabil să exprime sensul cerut, româna va face împrumuturi (*speculator*) sau va apela la termeni deja împrumutaţi (*henghеariu*, *hicleşug*). Traducătorii, însă, vor proceda conform concepţiilor care-i animă: vor acorda prioritate sursei şi vor căuta ca termenii să păstreze forme acceptabile normei pe care o construiau (BB) sau vor face tot ceea ce cred de cuviinţă pentru ca înţelesurile textului să ajungă la cititor (NTB).

VIII.2.4. Preferinţa pentru termenii de o anumită origine, fie populari, fie moşteniţi reflectă, în general, presiunea culturală dominantă în zona din care provine textul. Deşi relaţia cu latina este

[257] Problema acceptabilităţii, în sine, rămîne una încărcată cu o doză consistentă de relativitate. Fie că se ajunge la un astfel de calificativ dinspre individ, fie dinspre colectivitate, punctul de referinţă este unul intern şi dependent de trăsăturile constitutive şi circumstanţiale ale individului ori ale colectivităţii.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

genetică, pe teritoriul românesc, care s-a aflat cîteva sute de ani sub influenţa politică, socio-economică, militară şi cultural-religioasă slavă, dincolo de dizlocările lexicale care s-au petrecut, în epoca formării aspectului literar românesc s-au manifestat tendinţe de restrîngere a ponderii elementului latin. Termenii moşteniţi aveau caracter popular, motiv pentru care doar cei din lexicul fundamental au fost reţinuţi. Slavona fiind limba de cultură, tendinţa secolului al XVI-lea a fost de a împrumuta termeni culţi sau avînd a exprima concepte complexe şi de a calchia forme şi sensuri de la aceasta, abia incompatibilităţile structurale şi de conţinut dintre cele două limbi şi tipuri de mentalitate limitînd acţiunea acestei tendinţe. Chiar astfel, însă, tendinţa aceasta a fost puternic susţinută de însuşi textul sacru, pătruns prin forma sa slavă.

În zona vestică a teritoriului dacoromân, dizlocarea materialului lexical moştenit a fost incomparabil mai slabă, în plus, traducătorii nu evitau termenii populari (adică moşteniţi), cu atît mai mult cu cît limba de cultură era latina. Apartenenţa culturală a traducătorilor face ca termenii de anumite origini să aibă şanse mai mari decît alţii. Plasate sub forţa voinţei de a oferi cititorului un text lămurit, respectiv a celei de a fi fidel modelului grecesc – spre consolidarea firavei tradiţii munteneşti existente şi cu încercarea de a aduce progrese la nivelul normei culte, NTB, respectiv BB, vor prezenta tendinţele generale sensibil diferite.

VIII.2.4.1. Sînt relevante în acest sens seriile: *păgîni* (cvasi-general în NTB), faţă de ***limbi*** (cvasi-general în BB) (NTB apelează la un termen moştenit, pe înţelesul cititorului român şi nu la un calc de semnificat după slavonă), ***oameni*** (general în NTB), faţă de *năr*od (general în BB); ***rînduialele*** (NTB), faţă de ***eresul*** (BB) (termen împrumutat deja în secolul al XVI-lea din textele slave, aici, probabil, reîmprumutat din greacă).

VIII.2.4.2. Versetul 25 din FA, 3 apare după cum urmează: „Şi în sămînţa ta să vor blagoslovi toate *fămeile* pămîntului” (NTB), faţă de: „Şi semenţiei tale să vor blagoslovi toate ***neamurile*** pămîntului” (BB).

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> De dată veterotestamentară, promisiunea aceasta (al cărei corespondent neotestamentar apare cel mai bine exprimat sub *Mt.*, 25, 34) este făcută lui Avraam în mai multe rînduri şi sub diferite forme. Forma cea mai apropiată de cea din *Faptele Apostolilor* apare în PO şi în BB astfel: „Şi prin sămînţa ta blagoslovi-se-vor toţi *oamenii* pămîntului” (PO, *Gen.*, 22, 18), apoi: „Şi prin sămînţa ta blagoslovi-se-vor toţi *oamenii* pre-pămînt” (PO, *Gen.*, 26, 4), pentru care BB prezintă o unică variantă: „Şi se vor blagoslovi întru seminţia ta toate *limbile* pămîntului” (precum textul grecesc: τὰ ἔθνη, cel latin: *gentes* şi cel maghiar de la baza PO: *nép*) şi: „în sămînţa ta blagoslovi-se-vor toate *rudele* pre pămînt” (PO, *Gen.*, 28, 14), respectiv: „se vor blagoslovi întru tine toate *neamurile* pămîntului şi întru seminţia ta”(BB) (în textele străine: αἱ φυλαὶ, *tribus*, respectiv: *nemzetség*).

În CB se înregistrează: „de sămînţa ta blagoslovi-se-va toată *ocina* pămîntească”, ceea ce redă vsl. **ѡ сѣмени твоем благословятсѧ в ъсѣ ѡтчьствіа земнаа**”. Vsl. **отьчьствиѥ** avea sensul ‘patria’. Conceptul se referea la ‘moştenire’, privită ca un întreg complex de elemente de natură materială şi spirituală produs succesiv de generaţiile unui neam şi care, o dată constituit, ajunge să caracterizeze şi să definească esenţa şi individualitatea acelui neam. Deşi face parte din acest complex, datorită caracteristicilor sale şi a modului în care sînt ele percepute, un element de mare importanţă pentru existenţa unei comunităţi naţionale, şi anume teritoriul pe care acel neam dăinuie, este perceput în mod distinct. De aceea vor apărea două sensuri pentru acest cuvînt.

Datorită caracterului unic şi indispensabil, concret la modul material, vital pentru individ şi pentru comunitate, iese în evidenţă nuanţa ‘pămînt’ a sensului ‘moştenire’. Restrîngerea de sens în direcţia valorii concrete se datorează şi grijii pe care fiecare membru al comunităţii trebuia să o aibă faţă de partea sa de proprietate care trebuia transmisă intactă mai departe. Totodată, nu dispar valorile abstracte. Întrucît un neam are nevoie de un teritoriu geografic contiguu pentru a exista ca atare, între neam şi teritoriu se produce o identificare ce poate fi marcată prin metonimie. Este greu de ştiut dacă Bratul înţelege prin *ocină* ‘neam’, însă textul slavon la acest sens al cuvîntului face referire.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Cazul apare şi în: „Pomenescu-se cătră Domnul toate cumplitele pământului şi închiră-se într-însu tot ***ocinele*** *limbiloru*” (PS.S B, 21, 28), ceea ce redă: „reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae et adorabunt in conspectu eius universae ***familiae*** *gentium*” (B.Osb., *Sept.*), „recordabuntur et convertentur ad Dominum omnes fines terrae et adorabunt coram eo universae ***cognationes*** *gentium*” (B.Osb., Hebr.), sintagmă care, în BB, apare tradusă prin: „neamurile limbilor”. Aceeaşi *Psaltire*, însă, prezintă şi sensul concretizat la maximum: „Ceare de la mene şi da-ţi-voiu limbile *ocinele* tale, şi ţinuturile tale în sfîrşitul pământului” (PS.S B, 2, 8), adică: „postula a me dabo tibi gentes ***hereditatem*** tuam et possessionem tuam terminos terrae” (B.Osb.), ceea ce, în BB, apare tradus prin *moştenire*.

Opţiunea din NTB confirmă faptul că valoarea etimologică a urmaşului lat. ***familia***, ‘familie’, ‘neam’, încă mai avea curs. Avînd în vedere că textul grecesc conţinea termenul αἱ πατριαὶ, este interesant că, refuzînd soluţia din NTB, BB nu preia termenul din modelul grecesc, ci utilizează un termen de origine maghiară.

VIII.2.4.3. Arătîndu-se deschis faţă de termenii moşteniţi din latină, NTB se arată uşor refractar la cei de origine slavă, preferaţi, însă, în BB. Astfel apar sintagmele „neam *preoţesc*” (passim NTB), alături de „rod *vlădicesc*” (passim BB); „Au nu e acesta feciorul cela al *rotariului*?” (glosat: *cioplitoriului*) (NTB, ***Mt.*** 13, 55), faţă de: „Au nu e acesta feciorul *teslariului*?” (BB); „şi ***se*** *mirară* credincioşii *tăiaţi împregiur*” (NTB, FA 10, 45), faţă de: „şi *se ciudiră* cei den ***obrezanie*** credincioşi” (BB); „credincioşii *tăiaţi* ***împregiur***” (NTB, FA 10, 5), faţă de: ***obrezanie*** (CB, CP, BB); „deaca *împlură* toate care sînt scrise despre el” (NTB, FA 13, 29), faţă de: „deaca *au săvîrşit* toate ceale ce era pentru el scrise” (BB)[258], cazuri în care, tendinţei NTB de a nu deprinde ori surprinde cititorul cu termeni de origine slavă acolo unde limba română se poate descurca singură, i se alătură şi influenţa modelului[259].

[258] Acelaşi verb este utilizat şi în CB şi CP.

[259] Nu se poate presupune că principala cauză a unor astfel de opţiuni ar sta în criterii de ordin semantic care, în contexte culturale sensibil diferite, ar fi

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

VIII.2.4.4. O situaţie complexă apare în legătură cu un concept care înregistrează mai multe ocurenţe pe o întindere de treisprezece versete din *Faptele Apostolilor*. Sub FA 8, 27; 34, 37, 39, CP şi NTB întrebuinţează termenul *famăn*. CB prezintă cuvîntul doar în versetul 27, în următoarele trei versete apărînd *scopit*. Faţă de acestea, BB prezintă *hadîm* (v. 27), apoi *scopit* (v. 34, 37) şi *famăn* (v. 39). Textele grecesc şi latinesc prezintă, în mod constant: εὐνοῦχος, respectiv: *eunuchus*. În textul slavon, în v. 27 apare: ѥѳнѹхъ, în celelalte trei: кажникь. Vom observa, mai întîi, că avem a face cu un caz tipic de coreferenţialitate, termenii referindu-se la acelaşi concept şi chiar la aceeaşi persoană aflată în respectiva situaţie. Constatăm, apoi, că, indiferent de ceea ce apare în oricare dintre textele străine ce puteau fi consultate, CP şi NTB, după ce înţeleg despre ce este vorba, redau conceptul în mod constant, prin termenul ales (precum în greacă şi latină). Acesta este moştenit, adică popular.

Complexitatea cazului este dată de ceea ce apare în celelalte două texte. CB pare a urma modalitatea din textul slavon intercalat, în sensul că redă ѥѳнѹхъ prin *famen* (precum CP şi NTB), dar cînd textul-model schimbă termenul, notînd кажникь, autorul CB face la fel, folosind un termen popular: *scopit*. Aparent de neînţeles este comportamentul revizorilor bucureşteni, în contextul în care ei aleg să urmeze modelul grecesc. Termenul *hadîm*, prezent şi în traducerea *Faptelor Apostolilor* din 1683, este caracteristic ariei munteneşti şi se justifică în măsura în care utilizarea termenului *eunuc* nu fusese încă luată în considerare (ceea ce este greu de crezut, deoarece termenul fusese împrumutat de slavonă, exista în greacă, şi circulase, prin texte, pe teritoriul românesc). În acest loc, toate textele utilizează termenul care, din punctul de vedere al autorilor, este mai potrivit sub aspectul capacităţii de a transmite cititorului conţinutul de redat. În următoarele două versete se manifestă influenţa consultării unui text slavon (singurul

cunoscut compliniri precum cele de mai sus. În modul cel mai firesc, CB, CP şi BB au preluat sau utilizat cuvîntul din slavonă, în vreme ce NTB a utilizat, la fel de firesc, o structură moştenită din latină.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

dintre cele trei care schimbă termenul). Atît gestul de a urma textul slavon, cît şi termenul folosit constituie opţiuni. BB, însă, mai optează încă o dată, hotărînd să utilizeze termenul moştenit, pe cel din NTB, textul a cărui revizie *Noul Testament* din BB era.

Analizînd situaţia, cauza acestei ultime duble opţiuni se arată a sta în simpla posibilitate de a produce variaţii de ordin lexical, dată de faptul că norma literară nu îşi găsise încă un termen pe care să îl instituie sau doar să-l prefere pentru a reda respectivul conţinut. Abaterea BB de la NTB şi de la modelul grecesc nu constituie, însă, în totalitate, un caz prin care BB se singularizează printr-o alegere proprie. Numai cunoaşterea textului slavon putea furniza prudenţilor autori ai BB modelul şi, mai ales, temeiul că nu smintesc textul tradus. Avînd în faţă un termen ce trebuia repetat de mai multe ori într-un interval destul de mic, pentru care limbile greacă şi slavonă nu ofereau forme de împrumut convenabil, singura soluţie fiind libertatea de a utiliza oricare termen deja existent în română, autorii BB aleg – pe model slavon – varietatea expresiei: în primul caz, precum celelalte trei texte, folosesc un termen uzual şi cunoscut în aria căreia i se adresa textul, în cazul al doilea, precum textul slavon, BB schimbă termenul, alegînd unul care redă conceptul dintr-o altă perspectivă, precum în slavonă şi nu ca în greacă (gr. εὐνοῦχος ‘gardien de la couche’, are în comun cu lat. **feminus* faptul că denumeşte, în mod eufemistic poate, rezultatul unei acţiuni, în vreme ce vsl. **кажникъ** - cf. **кажение** ‘contusus testiculis’ -, sau *scopit*, participiu al verbului *a scopi* < vsl. **скопити** ‘evirare’, se referă la acţiunea în urma căreia se ajunge la acel efect şi la primul efect de durată al respectivei acţiuni.). Probabil că, avînd în vedere că noţiunea reapare în versetele 37, 38[260] şi 39 autorii BB optează pentru

[260] Mai este de semnalat faptul că versetul 38 constituie o caracteristică a versiunilor occidentale care se întemeiază pe un grup de manuscrise, multe anterioare secolului al VI-lea. În general, acesta apare, în întregime sau parţial, în textul acestora şi este numerotat. Celelalte ediţii, după versetul 36, prezintă versetul 38 (în această numerotare) şi doar menţionează (majoritatea) la subsol, eventual cu citare, că unele texte vechi prezintă în acest punct un verset. Din

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

încă o schimbare a termenului. De aceea, în versetele 37 şi 38 aceştia vor păstra termenul (o dată pentru că limba nu avea termeni cîte ocurenţe avea noţiunea, apoi pentru că, dat fiind intervalul scurt, varietatea expresiei părea a fi recomandată), fără a apărea riscul neînţelegerii textului. În plus, întregul context considerat, cititorul, dar şi textul, erau satisfăcuţi tocmai de expresia variată, schimbările repetate dăunînd amîndurora. Din acest motiv, BB alege (şi aceasta constituie adevărata şi marea opţiune a BB în acest caz) ca în versetul 39 să introducă al treilea termen, poate ultimul pe care îl mai avea la dispoziţie, pe cel moştenit şi prezent în NTB. Argumentul poate fi întărit şi observînd NTB, unde, în versetul 38, personajul nu mai este numit din perspectiva aceasta, ci din aceea a atribuţiunilor sale: *vistiiarnicul*[261].

VIII.2.4.5. Alteori, autorii NTB introduc în text cultisme. Astfel se petrec lucrurile sub *Iac.* 1, 12, unde termenului moştenit, popular, din BB, *cunună*[262], în NTB îi corespunde neologismul neadaptat *corona*. Opţiunea din BB este remarcabilă într-o anumită măsură, deoarece

această perspectivă, este important de văzut că versiunile secolului al XVI-lea şi NTB nu numai că prezintă versetul în text, dar îl şi numerotează corect. Spre deosebire de acestea, BB prezintă întregul verset, dar numerotarea este defectuoasă întrucît versetul 37 începe cu o propoziţie mai devreme. Este aproape sigur că versiunea grecească pe care s-a întemeiat BB avea numerotarea 36-38 (cu prezenţa la subsol sau chiar în text a versetului 37), iar revizorii BB deşi au trecut versetul în text, precum NTB, nu l-au numerotat datorită semnalului mai puternic, dat de textul grecesc. Aflaţi în faţa unui punct asupra căruia versiunile de tip oriental se arată a fi nesigure, şi pe care versiunile occidentale îl abordează cu hotărîre, autorii BB aleg să urmeze versiunile care prezintă întregul text, precum NTB, dar părînd a se socoti liberi să aleagă locul în care începe versetul 37 (versiunile greceşti consultate, care amintesc cumva de acest verset şi care prezintă numerotarea 36-38, nu oferă indicii clare asupra tăieturii versetelor).

[261] Este vorba despre secvenţa în care apostolul Filip se întîlneşte cu trezorierul Candachiei, regina Etiopiei.

[262] Elementul moştenit apare şi în CB, CV şi CP.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

textul nu merge pe calea încercării de a utiliza un termen din greacă ori slavonă, ci se plasează pe terenul solid al limbii române[263].

VIII.2.4.6. Tot aici se încadrează şi încercările de sub *Mt.* 4, 6, unde apare ***publicanii*** (glosat: „ce era atuncii *vameşii*") (NTB), faţă de *vameşii* (BB) (NTB încearcă să introducă un neologism latin, dar fără a lipsi cititorul de înţelegerea textului, prin glosă) şi de sub *Gal*. 4, 2, unde NTB prezintă ***titori*** (< lat. *tutor*), BB ***ispravnici***, AI ***zicătorii***, iar CP *îndemnători*.

VIII.2.4.7. Un termen precum ***mandragora*** (PO, *Gen.*, 30, 14-16) are drept corespondent popular cuvîntul ***mătrăgună***. Avînd în vedere că textul maghiar utilizează un termen împrumutat din ebraică, ***dudaim***[264], pare sigur faptul că textul românesc operează un împrumut cult din *Vulgata*, unde apare ***mandragora***. Acelaşi termen este utilizat şi de către BB, dar urmînd textul grecesc, unde apare μανδραγόρα. Evitarea termenului popular s-a datorat mai ales valorilor semantice ale acestuia, corespondenţa dintre cei doi fiind doar aproximativă.

VIII.2.4.8. Aceeaşi este situaţia şi pentru sintagma „pîine *adzimă*" (PO, *Ex.*, 29, 2), care se deduce din lat. „panes *azymos*". Interesant este că, în acest caz, BB alege să explice sintagma – deşi se poate crede că nu era strict necesar –: „pîine nedospită", în textul grecesc apărînd ἄρτους ἀζύμους.

VIII.3. În cazul structurilor mai ample, analizate din perspectivă traductologică, se observă mai bine realitatea cu care avea a face traducătorul şi pe care o prelucra. În fapt, elementele pînă acum evidenţiate îşi trag particularităţile nu atît din existenţa lor izolată cît din cea înglobată în structuri de o anumită întindere şi complexitate. De aceea, vom observa cîteva situaţii, concentrîndu-ne asupra cauzelor pentru care soluţiile de traducere se diferenţiază.

---

[263] Este foarte probabil ca opţiunea BB să derive dintr-un recul faţă de forma din NTB. Privind la forma neologică, care putea apărea uşor pretenţioasă, revizorii BB au reacţionat izbiţi fiind de diferenţele dintre forma moştenită (bine răspîndită pe teritoriul dacoromân) şi cea latinească. De altfel, autorii BB s-au ferit de a promova elementul cult latin.

[264] În textul german apare subst. *Liebesäpfel*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

VIII.3.1. În „(ei aştepta elu) se aprinză-se” (CB, FA 28, 6), „că se va aprinde” (CV), „vrea se arză” (CP) se încearcă a se reda vsl. **възгорѣтисѧ**.

Deşi redată în trei formulări diferite, ideea de viitor este conţinută de cele trei texte. Primele două folosesc acelaşi element lexical, CP utilizînd un termen mai puţin adecvat contextului[265]. Ideea de redat se referea la un proces latent, aflat în desfăşurare, încă neexteriorizat la nivelul percepţiei celorlalţi, şi al cărui început sesizabil era aşteptat de către atenţii observatori, pe baza precunoştinţelor pe care le aveau. Analizînd distribuţia celor două verbe în limba română veche, se poate considera că soluţiile decurg din uzurile populare ale celor două verbe (nordic şi sudic), dar nu este de neglijat nici faptul că *a se aprinde* se referă la iniţierea stării, *a arde* la primele consecinţe. Chiar astfel, deosebirea semantică dintre cele două verbe nu este în măsură să genereze neînţelegeri (cititorul pricepe, intuitiv şi printr-o cvasiidentificare[266] cu maltezii, pericolul care-l păştea pe Sfîntul Paul). Ea decurge din analize diferenţiate ale situaţiei descrise, pe fondul deosebirilor areale dintre uzurile populare a doi termeni.

Faţă de acestea, NTB şi BB optează pentru evidenţierea tumefierii, cauză pentru care, ambele utilizează urmaşul lat. *infleo, a umfla*[267].

VIII.3.2. Compararea următoarelor soluţii de traducere: „Ceia ce veniră, în săboru mearseră ovreescu” (CB, FA 17, 10), „Ca şi vineră, mearseră în zborul iudeilor” (CP), „carii venind, întrară în sinagoga jidovilor” (NTB), „carii mergînd, la adunarea jidovilor s-au dus” (BB),

[265] Ajuns în Malta, în prezenţa cîtorva localnici, apostolul Paul a fost muşcat de mînă de o viperă. Aceştia aşteptau ca apostolul să manifeste primele simptome ale contactului cu tîrîtoarea: tumefierea şi febra.

[266] Deşi receptorul textului se află de partea Sfîntului Paul, prin ipostaza pasivă de lector sau de auditor, el are o poziţie aproape identică cu cea a maltezilor care erau simpli privitori, neputincioşi în faţa voinţei divine.

[267] În textul latinesc se utilizează subst. *tumor*, care înglobează cele două simptome, solidare de regulă, iar cel grecesc utilizează verbul πίμπρημι care, pe lîngă sensul ‘brûler, incendier’, cu referire la răni, avea sensul ‘être enflammé’.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

redînd vsl.: **Иже приидшеше въ сьборь идоста іѹдеискіи**, respectiv lat: „Qui cum venissent, in synagogam Iudaeorum introierunt" şi gr.: οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπῆεσαν, ar putea permite mai multe observaţii.

În primul rînd, textele româneşti îşi urmează modelele. Bratul urmează cu fidelitate textul slavon, Coresi revizuieşte respingînd topica străină, NTB dă un bun prilej pentru a întări argumentele că acest text a fost construit şi cu aportul unei versiuni latine, iar BB urmează cu atenţie modelul grecesc.

> Sînt situaţii care ne arată că traducătorul era depăşit de cerinţele limbii române, ale actului de traducere, de cerinţele cititorului (chiar cele pe care şi le imagina însuşi traducătorul ca provenind de la cititor sau fiind ale acestuia), precum şi de text. Astfel, nu vom şti dacă traducătorul a înţeles corect textul de sub *Ex*., 6, 13: „Şi grăi Domnul lui Moisi şi lu Aron şi deade poruncă lor către feciorii lu Israil şi către faraon, către craiul Eghipetului, cum ficiorii lu Israil den pămîntul Eghipetului să-i ducă afară". Privind la textele maghiar şi latin: „Eképen szola az WR Mosesnec es Aaronnac (...)", „locutus est Dominus ad Mosen et Aaron (...)", caz în care devine limpede că, din această traducere, nici traducătorul, nici cititorul nu au reuşit să înţeleagă exact esenţa versetului, încît ne putem întreba cum era înţeles acest verset în epocă.
>
> În acest verset are loc o discuţie între Dumnezeu, Moise şi Aaron, una tainică şi al cărei conţinut nu ne este relatat. Tainica discuţie nu are rolul de a-i linişti pe cei doi şi de a le da încredere în Divinitate şi în propriile forţe (aceasta este doar o consecinţă inerentă), ci este unul dintre primele locuri în care, se pare, Dumnezeu prezintă un plan amănunţit a ceea ce urmează şi, aproape sigur, în care furnizează celor doi informaţii importante despre principalii actori ai jocului: poporul israelit şi faraonul. Alături de cunoaşterea amănunţită a planului divin, informaţiile privind însuşirile, slabiciunile şi tăria, caracterul şi dinamica neamului israelit şi a faraonului, asupra cărora Moise şi Aaron urmau să acţioneze, erau fundamentale pentru reuşita acţiunii. Ce-i drept, textul este ambiguu şi sensurile pot scăpa înţelegerii.
>
> De aceea, *către* din textul PO este aproape la fel de nepotrivit precum *ad* din *Vulgata* şi πρὸς din *Septuaginta*. Mai mult, ediţiile *Septuagintei* care ne-au stat la dispoziţie prezintă o traducere defectuoasă a textului ebraic:

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρών, καὶ συνέταξεν αὐτοῖς πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, ὥστε ἐξαποστεῖλαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, „Dixit autem Dominus ad Moysen et Aaron, et praecepit eis ad Pharaonem regem Aegypti, ut dimittat filios Israel de terra Aegypti". Firește, textul ebraic poate fi adus la acest conținut, dar el spune cu totul altceva: מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פַּרְעֹה, adică: '(Atunci) vorbi Eternul către Moise și Aaron și le porunci (despre) fiii lui Israel și (despre) Farao, regele Egiptului, ca să scoată pe fiii lui Israel din țara Egiptului'. Așadar, Dumnezeu le vorbește celor doi conducători despre israeliți și despre faraon, dîndu-le informații care urmează să aibă drept rod scoaterea israeliților din Egipt.

VIII.4. Traducerea ca libertate asumată. Studiul felului în care a fost tradusă *Palia* de la Orăştie arată că, fie urmînd textul latin, fie urmîndu-l pe cel maghiar, fie compilîndu-le, traducătorul nu înţelegea prin traducere o activitate de înlocuire a unor cuvinte scrise într-o limbă cu cuvintele corespondente ale românei. Datorită faptului că avea la dispoziţie două surse pe care era hotărît să le utilizeze din plin, concepţia sa asupra traducerii îi permitea să se supună cerinţelor limbii române, să asimileze şi să adapteze elemente deprinse din studierea celor două modele, şi chiar să recreeze în formele limbii române conţinuturile la care ajungea prin intermediul surselor sale.

Avînd în vedere cazul concret al unui fragment de text biblic, de întindere rezonabilă, se observă că era extrem de dificilă consultarea paralelă, cu o constanţă absolută a mai multor texte, mai ales datorită următoarelor circumstanţe: **a**) entuziasmul iniţial, de a lucra la o astfel de întreprindere, putea fi treptat colpeşit datorită feluritelor dificultăţi şi estompat de scopul practic al întreprinderii: rezultatul traducerii era destinat lecturii spre înţelegere de către nişte cititori concreţi; **b**) consultarea paralelă a textelor şi găsirea de soluţii acceptabile sau chiar foarte bune constituie, după o anumită perioadă, factori de încredere în sine, activitatea traducătorului fiind minată de rutină; **c**) constatarea că efortul, consistent, de a consulta versiunile paralele rămîne nerăsplătit;

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

d) inexistenţa unor tehnici de traducere bine conturate la nivel teoretic şi temeinic trecute în reflexele traducătorului.

Probabil că astfel se explică anumite variaţii şi schimbări – aparent aleatorii şi inexplicabile – la nivelul comportamentului general al traducătorului, ca şi cum acesta ar fi acţionat sub imperiul unor forţe haotice şi necunoscute. De aceea nu se poate idealiza procesul, judecînd traducătorul ca şi cum ar fi fost un cunoscător perfect al limbilor în contact, capabil să aplice în mod desăvîrşit tehnici impecabil construite şi la fel însuşite. Desigur, această realitate este de natură să pună piedici serioase oricărei analize ştiinţifice. Cu toate acestea, variaţiile vechilor traduceri româneşti constituie o realitate deosebit de semnificativă sub multe aspecte şi care trebuie raportată la mai multe seturi de cauze. Vechile traduceri prezintă numeroase cazuri de sinonimie, atît la nivel gramatical, cît şi la nivel lexical. Studiind, spre exemplu, *Psaltirea* lui Coresi, *Codicele Bratul*, *Palia* de la Orăştie, *Noul Testament* de la Bălgrad, *Biblia* de la Bucureşti, alte traduceri avînd surse cunoscute, se poate observa că, deşi textele străine astfel traduse pot prezenta reţele de relaţii sinonimice, acestea nu coincid decît rareori cu cele care ar fi trebuit să le corespundă în traducerea românească. În plus, sînt destul de multe situaţiile în care sursele străine prezintă un grad ridicat de uniformitate a expresiei, atît la nivel gramatical, cît şi la nivel lexical, lucru pe care textele româneşti corespunzătoare nu-l reflectă.

Textele grecesc şi latinesc se edifică în limbi exersate ca limbi de cultură, capabile de a reda conţinuturi complexe. Astfel de sisteme lingvistice îşi dezvoltă reţele complexe şi ierarhizate, ceea ce în planul expresiei se traduce printr-o relaţie intimă între uniformitate şi variabilitate. Există cazuri în care, în mod repetat, textele au a reda concepte şi relaţii clar definite, entităţi, cadre şi funcţii foarte precise. În acest caz, elementele lexicale şi gramaticale tind spre specializare şi instrumentalizare, fiind cu atît mai utile cu cît semnifică mai limpede, mai exact şi mai direct. Alteori, sînt de redat concepte complexe, care necesită nuanţări, relaţii şi entităţi greu definibile, ori care nu pot trăi decît într-o aură de vag. La acestea se adaugă situaţiile în care, în locuri

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

în care textul nu prezintă altfel de impuneri, motive de ordin retoric solicită expresia variată (repetiţia însăşi fiind stimulativă în acest sens).

Altfel spus, limbile exersate în plan cultural au capacităţi ridicate de a conceptualiza în modalităţi nuanţate şi exacte concepte, valori şi conţinuturi complexe şi de mare fineţe. Totodată, ele îmbină modalităţile disciplinate cu cele suple şi creative în redarea de forme, a conturării de semnificaţii, pentru a sugera sensuri prin forme, pentru a comunica metatextual, pentru a construi un edificiu în vederea transmiterii de sens şi de semnificaţie.

VIII.4.1. Pe fondul activării pe un teritoriu cultural şi lingvistic situat într-o zonă de confluenţe culturale şi, într-o măsură, lingvistice procesul de constituire a aspectului literar al limbii române se derula cu oarecare dificultate. Deşi dominate de literalitate, vechile traduceri româneşti ale textului biblic prezintă numeroase situaţii în care se abat de la termenii sau formulele pe care înşişi traducătorii le-au găsit (în surse sau în limba română). De aceea se constată coliziunea concurenţială a elementelor aparţinînd limbii vorbite, utilizarea în exces a seriilor sinonimice – în fapt, mai întîi un procedeu de rafinare a realităţii şi abia apoi expresiv – sau a sintagmelor echivalente. Se poate spune că, mai cu seamă la nivelul secolului al XVI-lea românesc, există o tendinţă acută de a nu utiliza acelaşi cuvînt sau aceeaşi structură gramaticală de două sau de mai multe ori, succesiv, la intervale scurte. Atunci cînd au posibilitatea, traducătorii încearcă aproape cu orice preţ să utilizeze expresia variată. Fie că sînt lungi, fie că sînt scurte, seriile sinonimice lexicale se succed ca nişte pete de culoare, ceea ce adesea generează alterări ale sensului. Studiind cazuri precum cele date de: antepunerea şi a postpunerea elementelor din jurul formei verbale, apariţia formelor verbale perifrastice în opoziţie cu cele neperifrastice, posibilitatea prezenţei mai multor forme de auxiliar, de imperativ, ori existenţa a două sau mai multe sinonime lexicale, se observă că, la nivelul aceluiaşi text, uneori la intervale foarte mici, ambele situaţii posibile apar.

Desigur, cauzele primare ţin de posibilităţile oferite de o limbă nenormată, avînd mai multe variante locale, dominate doar de uzul

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

cutumiar. Contactele dintre graiurile locale şi normele ce se conturează extrăgîndu-se din acestea pun utilizatorii limbii în situaţia de a avea la dispoziţie o varietate de mijloace de exprimare, toate valide, diferenţiate doar de obişnuinţele generate de uzul graiului local. Prin travaliul solicitat de procesul de traducere şi datorită solicitărilor actului receptării, aceste posibilităţi compatibile între ele ajung să capete realizări succesive. Abia într-un moment ulterior, principiul economiei mijloacelor şi constituirea principiilor normei literare vor opera selecţii.

VIII.4.1.1. Pentru un caz precum: „Mie, ce sînt de 100 de ani, *să nască* ficior, şi Sara 90 de ani avînd, *să plodească*?" (PO, *Gen.*, 17, 17), unde se traduce: „Ennékem szaz esztendösnec *születtetnéke* gyermec? Es Sara kilẽtzuen esztendös koraba *szüle*?", dar observînd şi textul latin: „putasne centenario *nascetur* filius et Sarra nonagenaria *pariet*", se poate considera că traducătorul român încearcă să opereze o distincţie pe modelul celei din textul latin. Acest lucru nu este foarte sigur, însă, după cum o arată cazurile care urmează, în care soluţiile din textele româneşti nu urmează unor distincţii din textele-sursă şi nu îşi găsesc justificări acolo, deşi traducerea se împlineşte la nivel semantic.

VIII.4.1.2. Un segment mai amplu, situat sub *Ex.*, 29, 15-27, utilizează de opt ori termenul *berbeace* şi de trei ori *arete*, ambii moşteniţi din latină. Pentru situaţiile corespunzătoare, textul latin prezintă exclusiv termenul *aries*, uneori înlocuit cu un pronume, iar cel maghiar prezintă subst. *kos*. Coreferenţialitatea şi relaţia sinonimică a termenilor sînt cel mai bine reprezentate în: „Să iai, derept însă, şi unul de *areţi* şi Aaron cu feciorii săi depreună pre capul acestui *berbeace* să-şi pune mînule" (PO, *Ex.*, 29, 15), „Dup-aceasta ia seul *areatelui*, coada-i şi grăsimea de pre maţe-i, şi cei doi rărunchi cu grăsimea de pre înşii depreună, şi spetia dereaptă, că e *berbeacele* sfinţituriei" (PO, *Ex.*, 29, 22).

VIII.4.1.3. În: „Laban, iară, era mers a tunde oile lui, şi Rahila pre *idolii* tătîni-‹s›ău furase" (PO, *Gen.*, 31 19), „Labã kedig az ö iuhai nyírni mẽt vala. Es Rahel az ö attyanac *Baluanyit* el oroza ", „eo tempore Laban ierat ad tondendas oves et Rahel furata est *idola* patris sui", alături de: „Însă preastoalele acelora zdrobeaşte-‹l›e şi *bozii* lor

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

frînge şi bercurele taie" (PO, *Ex*., 34, 13), „Hanem azoc Oltarid le rontsad, es *Képeket* eltöryied, es Berkeket ki irchad", „sed aras eorum destrue confringe *statuas* lucosque succide", s-ar părea că textul românesc urmează unele distincţii mai complexe, prezente şi dacă se consideră situaţia din fiecare limbă-sursă, dar şi dacă se priveşte în ansamblu (din perspectiva traducătorului român), la nivelul ambelor surse. Cu toate acestea, este posibil ca aceste cazuri să nu indice că traducătorul român a avut în vedere o realitate nuanţabilă, ci doar că el a folosit posibilitatea utilizării mai multor cuvinte care intră într-o relaţie de sinonimie totală, fără a implica nuanţări. În acest caz, etichetele sale au doar două roluri: acela de a varia expresia şi cel de a introduce în text termeni de mai multe provenienţe. În această direcţie pledează exemplele de mai jos, corelate cu cele anterioare: „Să nu faci legătură cu oamenii acelui ţinut, cum, cînd vor începe a curvi cu domnedzei lor şi *bodzilor* săi făcînd jirtvă, să nu te cheame cineva dentre ei şi să mănînci den jirtvele *idolilor* săi" (PO, *Ex*., 34, 15), „Ne tégy Kötest annac à földnec népéuel, Ezért, hogy mikor az ö *Istenec* vtan paraznalkodnac, es az ö *Isteneknec* aldoznac, ne hiyianac tégedet vendégségbe, es hogy ne egyél az ö aldozatokbol", „ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum ne cum fornicati fuerint cum *diis* suis et adoraverint *simulacra* eorum vocet te quispiam ut comedas de immolatis", sau: „Şi muiare încă să nu iai dentre featele lor feciorului tău, cum, căND vor curvi aceastea după *idolii* lor, să nu curvească şi feciorii voştri după *bodzii* lor" (PO, *Ex*., 34, 16), „es ne végy à te fiadnac feléséget azoknac Leanyi közzül, hogy mikor ezec paraznalkodnac az ö *Istenec* vtã, ne paraznalkodtassas à tü fiaitokatis, az ö *Istenec* vtan", „nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis ne postquam ipsae fuerint fornicatae fornicari faciant et filios tuos in *deos* suos".

VIII.4.1.1.4. Un termen precum *tîrnaţ* (< magh. *tornatz*) alternează în PO cu un sinonim de origine slavă: ***pridvor***, care apare sub *Ex*., 27, 9; 27, 12; 27, 16-17; 38, 11; 38, 14-18; 38, 20; 38, 31; 39, 1; 40, 8, în ultimele două cu cîte două ocurenţe. Împrumutul de origine maghiară apare sub *Ex*., 27, 18; 35, 18; 38, 9, 35; 17; 38; 31 şi 40, 33 în ultimele

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

trei cu cîte două ocurenţe. Faţă de numărul mare al ocurenţelor cumulate ale celor două forme, distribuţia este semnificativă în ceea ce priveşte modalităţile de acţiune ale traducătorului. Ponderea uşor ridicată a termenului de suprastrat se datorează faptului că acesta era cuvîntul uzual, cunoscut cititorilor. După ce el apare de cîteva ori, pentru ca fiecare cititor să înţeleagă despre ce este vorba, încep apariţiile alternante ale celor doi termeni, fapt propice achiziţiei de către cititor a termenului mai puţin stăpînit. În felul acesta, lexicul activ al receptorului dobîndeşte două cuvinte care intră în concurenţă, presiunile ulterioare ale mediului urmînd să hotărască asupra elementului care va rămîne (*tindă* în CB şi CP, şi *boltă* în BB).

VIII.4.1.5. În PO apare o alternanţă aleatorie precum: „aur curat", alături de „curat aur", deşi în textul maghiar apare doar „tiszta aranny". Fie că traducătorul încă nu înţelegea pe deplin importanţa comportamentului consecvent (percepîndu-l ca monotonie a textului sau/şi formă de obedienţă faţă de textul străin), fie că acesta înţelesese că traducerea are nevoie de consecvenţă, însă nu în sensul simplei urmări a unor structuri – motiv pentru care nu mereu reuşea să găsească situaţia în care trebuia să fie consecvent sau creativ –, acest tip de comportament constituie o formă de eliberare a traducătorului de sub presiunea modelelor sale.

VIII.4.1.6. După ce crease forma *feleluit*, în FA 20, 19, unde CV prezintă „locu de *feleleatu*", autorul CP va reda conceptul prin „loc de *răspuns*", precum în CB şi BB. Este drept că, de data aceasta, textul slavon nu mai conţine termenul **свѣт**, ci un calc (**мѣсто wтвѣта**) după τόπον τε ἀπολογίας. La rîndul lor, textele româneşti vor calchia structura, însă fiecare în chipul său: CB, CP şi BB vor folosi echivalentul popular românesc, constrîngerile dinspre textul slavon (grecesc, în cazul BB) fiind satisfăcute prin calchiere (care trebuia să ofere şi înţelegerea conţinutului), în vreme ce CV va opera calcul cu ajutorul

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

unui termen de origine maghiară, limba dominantă în mediul său cultural[268].

VIII.4.2. Întrucît, ca orice activitate umană, actul traducerii – un tip complex de activitate, cu implicaţii de asemenea complexe – constituie un efort concret îndreptat spre scopuri concrete, realizat de către oameni concreţi, supuşi naturii umane, nu se poate trece peste faptul că acei oameni, cu modul lor de acţiune, erau pîndiţi de felurite capcane, dar, mai cu seamă, erau supuşi la felurite încercări, inerente oricărei activităţi umane. De aceea, nu putem judeca acest întreg proces dintr-o perspectivă ideală, fără a ne asuma pe deplin rezultatele defectuoase ale unui astfel de raţionament. Acesta este motivul pentru care, alături de traducători şi de mijloacele lor reale, de mediul din care aceştia făceau parte şi de influenţele cărora le erau supuşi, apoi de limba în care se traducea şi de limbile din care se traducea, precum şi de situaţia reală a destinatarului versiunii româneşti, trebuie avute în vedere trăsăturile general umane cărora aceia le erau supuşi şi care erau modulate în chipul situaţiei concrete din respectiva epocă.

În acest sens, este de remarcat faptul că traducătorul, pe lîngă situaţiile în care nimic nu îl împiedica (din perspectiva cea mai importantă: a sa) să urmeze unul dintre modele, precum şi pe lîngă situaţiile în care traducerea punea la contribuţie ambele modele (cazul cel mai frecvent, deoarece punerea la contribuţie se făcea nu doar la nivel formal, ci şi la nivel de conţinut), apare şi un al treilea caz, cel în care traducătorul îşi asuma libertăţi faţă de versiunile traduse. Sub acest aspect este de menţionat că, deseori, majoritatea traducătorilor se comportă după un tipar de felul următor. Întîlnind relativ constant în textul de tradus structuri şi sensuri străine limbii în care se traduce, dar nu total incompatibile cu aceasta, traducătorul ajunge să se familiarizeze cu ele, să le asimileze şi să dobîndească capacitatea de a le reproduce. Întrucît constată utilizarea relativ constantă a acestor structuri şi sensuri de către textul biblic, probabil că se poate considera

[268] Urmînd textul latinesc: „locumque defendendi (...) ad abluenda crimina”, NTB va reda secvenţa prin: „loc să se îndreapte de vină”.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

că traducătorul le percepe pe acestea ca fiind caracteristici intrinseci, mărci ale textului sacru. De aceea, învăţînd să reproducă respectivele mărci astfel conotate, traducătorul îşi ia deseori libertatea de a presăra astfel de structuri şi sensuri în textul pe care-l produce, nu doar oferind cititorului garanţia că textul tradus este încărcat de sacralitate, dar, probabil, căpătînd el însuşi această convingere.

Pe de altă parte, ca o consecinţă a constantei consultări a surselor sale, adeseori, traducătorul deprindea modalităţi de exprimare pe care, după ce ajungea la conţinuturile semantice ale textului, le putea utiliza în construirea textului românesc, mai cu seamă în cazul în care îşi atingea unele dintre scopuri, în ciuda lipsurilor limbii române[269].

VIII.4.2.1. Exemplele următoare pot indica posibilitatea existenţei unor momente în care traducătorul român nu consulta minuţios ambele versiuni: „et *quae ingressa* sunt masculus et femina *ex omni carne* introierunt" (*Gen.*, 7, 16), respectiv: „Es *ezec* valanac himoc et nöstenyec *mindenfele husbol* es bemenenec", alături de: „Şi era bărbăţuşi şi muieruşi şi întrară" (PO); „faciamque mirabilem *in die illa* terram *Gessen* in qua populum meus est" (*Ex.*, 8, 22), precum: „Es chodalatossa teszẽ *az nap Gosennec* földet, melyen az én népem lakic", dar: „Şi voiu face minunat pămîntul în carele sînt oamenii miei" (PO); „*et ait Moses* egressus a te (...)" (*Ex.*, 8, 29), respectiv: „*Monda Moses*: Ime ki megyec (...)", dar: „Ieşind afară de la tine (...)" (PO); „egrediente autem anima *prae dolore et* inminente iam morte vocavit nomen *filii sui* Benoni *id est filius doloris mei pater vero appellavit eum Beniamin id est filius dexterae*" (*Gen.*, 35, 18), respectiv: „Es mikor à lélec ki menne

[269] De altfel, dacă luăm cazul traducerii lui Luther, se cunoaşte foarte bine faptul că textul acestuia (atît *Noul Testament*, publicat în 1522, cît şi *Vechiul Testament*, apărut după alţi 12 ani) a avut nevoie de serioase revizii, din perspectivă strict lingvistică, dar şi sub aspect stilistic. Luther şi-a luat libertăţi greu de imaginat, intervenind în text, construind imagini şi forme inexistente acolo, ca un coautor, practic călcînd toate principiile pe care el însuşi le inventase. Probabil că numai reviziile echilibratului şi învăţatului Phillip Melanchthon au fost cele care au adus textul la nivelul înalt, la fidelitate şi în limitele sobre pe care acesta le are.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

belöle, es meg halna, neueze ötet Benoninac: *De az ö attya neueze Beníaminnac*", dar: „Şi cînd sufletul ară fi ieşind den ia, şi ară muri, puse numele lui Veniiamin" (PO)[270].

Este greu de crezut că, la consultarea mai multor versiuni, este posibil să se omită, din neatenţie, exact acelaşi segment. Mai curînd, aceste situaţii se datorează intenţiei traducătorului român de a sacrifica traducerea întocmai, spre a obţine inteligibilitate de conţinut, chiar dacă acest lucru însemna, uneori, renunţarea la anumite elemente de conţinut. Ca traducător, dar şi ca cititor, autorul PO era în măsură să constate că traducerea unui anumit segment de text ar fi putut crea mult mai multe dificultăţi decît valoarea informaţiei conţinute de acesta. De altfel, din cele de mai sus s-a putut observa că practica aceasta poate fi dedusă (chiar dacă nu mereu în cadrele unor raţionamente corecte) din chiar textele urmate în constituirea traducerii româneşti. Diferenţele dintre cele două versiuni modele au fost unul din factorii catalizatori ai tendinţei traducătorului român de a lua în calcul şi abaterea conştientă, cu un scop precis.

> Sub *Gen.*, 24, 41 apare: „Atunce *să fii mîntuit* de *credinţă*: cînd la rudele meale veri sosi, să nu vor da ţie, *mîntuit să fii* de *credinţă*", ceea ce redă magh.: „Ackor *ment légy a hittöl*, mikor az én rokonsaghimhoz iutz: Ha nem adgyac teneked, *ment legy a hittöl*". În alte texte, secvenţa aceasta apare după cum urmează: Τότε ἀθῶος ἔσῃ ἀπὸ τῆς ἀρᾶς μου·(...) καὶ ἔσῃ ἀθῶος ἀπὸ τοῦ ὁρκισμοῦ μου 'Tunc innocens eris a maledicto meo: (...), et eris innocens a juramento meo' (*Sept.*), sau: „Dann sollst du deines Eides ledig sein: Wenn du zu meiner Verwandtschaft kommst und sie geben sie dir nicht, so bist du deines eides ledig" (B.germ.), adică urmînd textul ebraic, unde apare o frază în două părţi, în care sluga condensează condiţiile în care va fi eliberată de jurămînt: onorarea angajamentului, concretizată prin depunerea tuturor eforturilor posibile

[270] Versetul acesta, de altfel, prezintă diferenţe de la o versiune la alta (greacă, latină, moderne), în sensul că unele traduc numele (subst. sg. şi pl.) copilului, altele nu. Pe de altă parte, faptul acesta este irelevant pentru discuţia noastră care se referă la traducătorul PO. Ceea ce, însă, a putut acesta observa, a fost faptul că, între cele două surse ale sale existau diferenţe.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

şi indiferent de rezultat - dacă acesta este complet independent de vreun aspect al prestaţiei slugii[271]. Spre deosebire de acestea, *Vulgata* prezintă: „innocens eris a maledictione mea cum veneris ad propinquos meos et non dederint tibi", cu alte cuvinte nu prezintă reluarea, redundantă din perspectivă occidentală, a consecinţei. Chiar dacă nu a văzut decît textele maghiar şi latin, şi chiar dacă (din motivele sale) a ales să-l urmeze pe cel complet, traducătorul român a putut lua notă de faptul că, din moment ce un text de prestigiul *Vulgatei,* poate omite o astfel de reluare, şi el s-ar putea prevala de un astfel de precedent în cazul în care (din considerente proprii şi care îl privesc) ar fi într-o situaţie în care s-ar simţi îndreptăţit să apeleze la un astfel de procedeu.

VIII.4.2.2. Tot astfel, sub *Ex*., 5, 17 apare:„Că set leatnici, derept aceaea dziceţi" (PO), faţă de: „Hiuolkodóc vadtoc, mondom hiuolkodoc, ezert mondagyatoc", dar precum: „qui (...) vacatis otio et idcirco dicitis". Versiunea maghiară, precum cea germană („Ihr seid müßig, müßig seid ihr"), cea engleză („Ye are idle, ye are idle"), *Septuaginta* („Σχολάζετε, σχολασταί ἐστε"), B.Jer. („Vous êtes des paresseux, des paresseux"), B.Orth. 2001 („Sînteţi nişte leneşi!; nişte trîntori sînteţi"), prezintă această formă de întărire, prin care faraonul spune că evreii au şi pierd prea mult timp, fiind leneşi, deci nepreocupaţi de munca lor şi ineficienţi. Textul latin prezintă dubletul, însă destul de ambiguu. Fie că traducătorul român a considerat că în textul maghiar apare un insert afectiv care nu este necesar a fi redat, fie că a văzut acolo o repetiţie din greşeală, cu oarecare sprijin în textul latin, el şi-a luat libertatea de a nu traduce ambele elemente ale părţii de început a ceea ce faraonul spune.

VIII.4.2.3. Felul în care acţionează modelul asupra traducătorului român, în caz de divergenţă între cele două surse, poate fi observat şi sub: *Gen.,* 48, 1: „Aceastea aşa trecînd, spuseră lu Iosif că tată-său ară fi beteag" (PO), faţă de: „Ennec vtanna meg mondac Iosephnec: Ime á te attyad beteg", adică 'după aceea îi spuseră lui Iosif: Iată, tatăl tău este

[271] Acesta poate fi tradus prin: „Atunci vei fi liber de jurămîntul meu, cînd vei merge la neamul meu; şi dacă nu vor da ţie vei fi liber de jurămîntul meu".

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

bolnav', dar inspirat de: „his ita transactis nuntiatum est Ioseph quod aegrotaret pater eius".

VIII.4.2.4. Un caz interesant apare sub: *Gen*., 4, 16, unde PO se relaţionează de *Vulgata* în urma unei interpretări. Astfel, secvenţa: „Şi ieşi Cain de înainte feaţiei Domnului şi lăcui în pământ de către răsărita laturiei lui Edem", merge cu: „egressusque Cain a facie Domini habitavit in terra **profugus** ad orientalem plagam Eden", în vreme ce textul maghiar prezintă: „Ekepen mene el Caim az Wrnac szine elöl, es lakic Nod földen, Edennec napkelet fël̈öl valo reszben", adică 'astfel ieşi Cain dinaintea feţei Domnului, şi locui în Ţara Nod, în partea dinspre răsăritul Edenului'. Sub *Gen*., 4, 14 apăruse forma *profugus* şi fusese redat în PO printr-un termen împrumutat din textul maghiar. De data aceasta, apărînd aceeaşi formă, neechivalată în textul maghiar, traducătorul român a omis redarea termenului latin. Singura explicaţie ar fi aceea că traducătorul observă diferenţa dintre textul latin şi cel maghiar şi înţelege că este un punct de posibilă disensiune între diferitele ediţii ale *Bibliei*, în consecinţă, deşi a urmat textul latin, a ales să îl emendeze. În text era vorba despre faptul, necontradictoriu doar la nivel de nuanţă, că fiul mai mare al lui Adam s-a stabilit undeva. Precizarea din textul latin arată că Hieronym credea că acesta era fugar sau rătăcitor. În acest context, este posibil ca traducătorului român să-i fi fost destul de uşor să renunţe la precizare (Cain, fugar fiind, s-a stabilit într-un anumit loc), menţionînd doar că, după plecarea sa, Cain s-a stabilit undeva, trăsătura 'fugar' fiind deja implicitată de începutul versetului şi stabilită, mai cu seamă, prin *Gen*., 4, 14. Precum textul ebraic: וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד, *Septuaginta*: καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναΐδ, *Biblia* lui Luther: „und wohnte im Lande Nod", textul maghiar prezintă „es lakic Nod földen". Dacă traducătorul PO ar fi ştiut ebraică (sau dacă vreunul dintre textele pe care le-a avut la dispoziţie ar fi oferit vreo explicaţie referitoare la acest cuvînt *Nod* – care, trimite la ideea de viaţă nomadă, căci avea sensuri precum 'exil', 'pribegie', 'rătăcire' –, probabil că ar fi constatat relaţia de sens dintre textul ebraic şi cel latin, acţionînd în consecinţă, adică încercînd să redea cumva lat. *profugus*.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

De fapt, este aproape sigur că forma aceasta din textul latin se datorează neînţelegerii (sau neacceptării) faptului că textul indică numele unui ţinut, al unei localităţi (neidentificată pînă astăzi). De aceea, Hieronym nu ia în seamă gr. Ναὶδ şi traduce ebr. נוֹד. Cu siguranţă, are temeiuri pentru a face acest lucru, deoarece, în plus faţă de cele de mai sus, sub *Gen.*, 4, 14, unde *Vulgata* tradusese prin *profugus*, textul ebraic prezenta acelaşi radical נָנָד. Probabil că Hieronym consideră că soluţia textului grecesc decurge de pe urma unei confuzii, un adjectiv (sau adverb) fiind confundat cu un nume propriu, deci acţionează în consecinţă.

VIII.4.2.5. În sfîrşit, relevantă este situaţia şi într-un caz precum cel de sub *Gen.*, 1, 24, care se încheie, în *Vulgata,* prin „factumque est ita". Textul maghiar prezintă, la începutul versetului 25, „Es igy iön", ceea ce se poate reda prin: „şi aşa se întîmplă" sau „şi aşa fu". Tipăritura românească, în care versetele nu sînt numerotate, nu prezintă această propoziţie nici unde ar fi sfîrşitul versetului 24, nici unde ar fi începutul versetului 25. Situaţia se corelează cu altele, fapt ce se observă din traducerea de sub 1, 25. După ce, în 1, 24, se spusese: „Şi zise Domnezeu: «Rodească pămîntul jigănii, după firea sa, dobitoace, jigănii şi fieri după fealiul lor»" (PO), ceea ce este conform cu *Vulgata* şi cu textul maghiar, 1, 25 apare: „Şi văzu Domnedzeu că e bine". În textul latin, însă, apare: „et fecit Deus bestias terrae iuxta species suas et iumenta et omne reptile terrae in genere suo et vidit Deus quod esset bonum", iar în cel maghiar: „Es igy iön. Es keszite az Isten a Földi Vadakatt az ö Nemec szerent, a Barmokattis az ö Nemec szerent, es mindenféle Férget az ö Nemec szerent. Es láta az Isten, hogy ió volna".

Cazul pare a se datora unei observaţii pe care traducătorul român o face (o observaţie care are fond, dar care poate fi aplicată în contexte superficial studiate şi doar aparent echivalente cu „modelul"). El constată că, nu rareori, diferite segmente de text se repetă. Acestei observaţii îi urmează o alta, făcută asupra traducerilor de tip protestant. Pentru a face textul mai fluent, pentru a nu repeta inutil segmente tocmai intrate în text, aceste traduceri, efectuate într-un alt spirit decît cel care a generat textul biblic, practică felurite tipuri de simplificare a

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

textului, operînd – în diferite feluri – sinteza şi omisiunea. Deprinzînd acest model (sau îndrăznind să practice omisiunea unui segment de text, practic intervenind în textul biblic), traducătorul român va proceda, nu de puţine ori, în consecinţă. În acest caz, probabil că este vorba despre un soi de false recollection deoarece versetul 25 este similar celui anterior din punctul de vedere al termenilor cuprinşi şi al realităţilor şi proceselor la care se referă. Fiind cele două versete în succesiune este de neconceput ca traducătorul român să fi crezut că este vorba despre o simplă repetiţie în text (ipoteza este inacceptabilă atunci cînd se pune la contribuţie mai mult de o sursă). Fie fidel, fie optînd, traducătorul a urmat textul de tradus, cînd a optat, însă, a putut sări segmente de text de diferite mărimi, în funcţie de anumite considerente proprii, în special legate de cititor şi de nevoile limbii române.

VIII.4.2.6. Tot un moment de libertate este şi acela în care echivalenţi deja achiziţionaţi sînt utilizaţi în poziţii în care ei nu apar în surse. Astfel, faţă de: „haec est religio *phase*" (*Ex.*, 12, 43), „Ez à *Passahnac* meg tartassnac modgya" şi de: „*phase* Domini" (*Ex.*, 12, 48), „az WRnac à *Passahot*", PO prezintă: „Aceasta e slujba de sfinţie *a trecutu‹lu›i* a Domnului", respectiv: „*trecutul* Domnului".

> Atrage atenţia faptul că traducătorii nu dau semne că ar sesiza poate cel mai important loc din *Exod*, în care Dumnezeu îşi anunţă intenţia de a trece prin Egipt: „În miiadză-noapte *întra-voiu* în Eghipet" (PO, *Ex.*, 11, 4), „Eyfelikor *ki menyec* Egiptusba", „media nocte *egrediar* in Aegyptum", cînd textul ebraic spune foarte clar: „pe la miezul nopţii **voi trece** prin mijloc de Egipt". Ceea ce apare în textul maghiar pare a se datora *Vulgatei*, deoarece textul german ar fi permis utilizarea altui verb: „Um Mitternacht will ich *durch* Äegyptenland *gehen*" (B.germ.). Şi versiunea K.J. accentuează momentul şi locul trecerii[272]: „About midnight *will I go out* into the midst of Egypt".

[272] Se pare că locul trecerii „prin mijlocul Egiptului" nu este decît o expresie ce nu trebuie luată în sens literal, şi care, pentru limbile ce nu cereau altfel, era mai nimerit a se traduce simplu: „prin Egipt". În acelaşi fel, deşi se exprimă după cum se vede, textul ebraic nu foloseşte această formă pentru a preciza exact momentul trecerii. Dimpotrivă, Yahweh se exprimă destul de vag

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

> Privind în ansamblu la toate locurile din text în care se face referire la această sărbătoare, se observă că nu era foarte limpede cine trecea (totodată, se poate crede şi că mai multe redacţii s-au succedat, ca rezultat al mai multor concepţii –, ceea ce pledează în aceeaşi direcţie a caracterului tainic al informaţiei asupra *trecerii*, de unde şi caracterul vag al textului). Textul pare să îndreptăţească toate direcţiile exegetice. Astfel, cel care trece este: fie însuşi Dumnezeu (de multe ori *Pentateuhul* se referă la o acţiune ca şi cum ar fi produsă în mod nemijlocit de către Divinitate, dar, apoi, se precizează în mod expres că există un mediator - în persoana unui înger), fie un înger în slujba Divinităţii, fie un înger dintre cei căzuţi (cel al morţii, care nu face diferenţa dintre evrei şi egipteni decît urmărind evitarea unui semn ritualic sacru - o mică jertfă de sînge).

VIII.4.2.7. Exemplele de mai sus ilustrează situaţiile în care traducătorul român sintetizează exprimarea, elimină elementele pe care le consideră în măsură să ridice probleme de înţelegere pentru cititor, evitînd supraaglomerarea de informaţii pe care el, traducătorul, le considera puţin sau deloc relevante pentru cititor. Fie plecăm de la premisa suprapunerii şi a reducerii celor două modele – la nivelul segmentului respectiv –, fie de la cea a acţiunii remanente a modelelor, cert este faptul că situaţiile de mai sus arată că avem a face cu încercări ale traducătorului român de a construi un text românesc eliberat de modelul imediat, exemplele acestea nefiind neapărat nişte mostre de brevitate, cît rezultate ale strădaniei traducătorului român de a oferi cititorului un text inteligibil[273].

şi nu anunţă nici ziua, nici momentul exact al trecerii (cîndva, pe la miezul nopţii).

[273] Fireşte, s-ar putea avea în vedere şi ipoteza că, cel puţin unele dintre situaţiile de aici constituie efecte ale neatenţiei, pe fondul oboselii ori al lipsei de concentrare; o anumită coerenţă internă a situaţiilor concrete, precizia tăieturii secvenţelor eliminate, coincidenţa acestora, efectele obţinute, însă, nu au cum să sprijine ipoteza care are în vedere că situaţiile de mai sus sînt rezultatul acţiunii hazardului, ori a acţiunii prea puţin deliberate a traducătorului.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

Este important de subliniat că, adesea, deşi deprinde modele de exprimare dintr-un anumit loc al textului, nu le utilizează neapărat în porţiunile corespondente ale textului pe care îl construieşte. Altfel spus, chiar dacă tehnicile deprinse pot fi utilizate în secvenţele româneşti corespunzătoare celor care au procurat respectiva cunoaştere, relaţia aceasta nu este strictă, traducătorul utilizînd procedeele achiziţionate conform nevoilor pe care el le resimte.

Chiar dacă, sub aspect formal, prezintă situaţia inversă, exemplele de mai jos pledează în aceeaşi direcţie cu precedentele.

VIII.4.2.8. Cît se poate de simplu şi de sugestiv este cazul reprezentat de: „lău-se şi se rase" (*Gen.*, 41, 14), alături de: „Meg borotualkozec" 'îl bărbieriră' şi de: *totonderunt* (unde se poate crede şi că adăugirea din textul românesc este una de tip educativ şi civilizatoriu). Dincolo de aceasta, însă, prin augmentarea elementelor textului, de data aceasta, traducătorul încearcă acelaşi lucru ca şi mai sus: construirea unui text inteligibil, coerent şi complet pentru mentalul cititorului său. Tot astfel se petrec lucrurile şi în secvenţele de mai jos: „Şi du Aron şi ficiorii lui la uşa cortului şi spală ei cu apă" (*Ex.*, 29, 4), faţă de: „(...) cumque laveris patrem et filiis aqua" şi: „(...) es mosd meg öket vizzel" 'şi spală-i pe ei cu apă'; „Şi dzise lor, muierilor" (*Gen.*, 31, 5), faţă de: „dixitque eis" şi de: „es monda ö nekic" 'şi le spuse el lor'; „Şi întrînd la el Iosif dzise Iacov lu Iosif" (*Gen.*, 48, 3), faţă de: „es monda Iosephnec" şi de: „et ingresso ad se ait"; „Şi făcu Domnezeu mari peşti, ce se chiamă chitul" (*Gen.*, 1, 21), alături de: „creavitque Deus cete grandia" şi de: „Es terömte az Isten nagy Cethalakatt"[274]; „Iară să o vor fora de la dinsul, plătească stăpînu-său acel dobitoc ce au furat" (*Ex.*, 22, 12), faţă de: „quod si furto ablatum fuerit restituet damnum domino" şi de: „Ha kedig elortandgác töle, fizesse meg as WRnac" 'şi dacă au luat-o de la el, să o plătească stăpînului'; „Şi voiu învărtoşa inima lu *faraon* cum să meargă după voi, şi mă voiu slăvi în

[274] În textul românesc, nu doar aparent, ci realmente avem a face cu o glosă internă. Deosebirea de textul maghiar (deoarece, în textul latin nu apare nimic de acest fel) stă în aceea că termenul utilizat acolo s-ar putea reda prin 'peşti Chit', sau 'peşti de tipul, din categoria, Chit'.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

faraon şi în toată gloata lui" (*Ex.*, 14, 4), unde termenului subliniat nu-i corespund, în textele maghiar şi latin, decît nişte pronume (*ö*, respectiv *eius*), abia a doua ocurenţă fiind realizată prin nume.

VIII.4.3. O categorie destul de bine reprezentată cuprinde situaţiile în care traducătorul îşi construieşte textul intervenind în mod deliberat pentru a face felurite mici completări care au rolul de a explicita textul pentru cititor, creînd astfel diferenţe minore faţă de versiunile model. Urmărind permanent două versiuni care prezintă, una faţă de cealaltă, destule deosebiri de tot felul, traducătorul român ajunge la înţelegerea clară a faptului că textul poate prezenta felurite diferenţe, datorate surselor, traducătorilor şi limbilor. Observaţia aceasta îl inspiră, devenind model de acţiune. Situaţiile următoare sînt indici ai unei anumite independenţe a traducătorilor, ce selectează, combină şi chiar crează spre a-şi edifica propriul text. Întrucît un astfel de tip de acţiune nu poate fi eficient fără o bună stăpînire a unui aspect literar apt să permită asemenea prelucrări ale textului, se înţelege şi că traducătorul român dobîndise, prin observaţie şi exerciţiu, ştiinţa utilizării instrumentelor de exprimare, în chipul modelelor sale şi în acord cu cerinţele (scopurile) traducerii sale.

VIII.4.3.1. Sub *Gen*., 8, 6 apare: „Şi deaca trecură 40 de zile, deschise fereastra spre corabie, ce era el făcut" (PO) alături de: „cumque transissent quadraginta dies aperiens Noe fenestram arcae quam fecerat" şi de: „Negyuen nap vtán meg nyita Noe a Bárkanac ablakat, mellyt chinalt vala". Se vede că traducătorul român învăţase deja că, pentru a-şi împlini nevoile referitoare la relaţia cărţii cu cititorul şi cu auditoriul, nu este strict necesar să traducă cuvînt cu cuvînt (motiv pentru care numele *Noe* lipseşte, şi a cărui subînţelegere în limba română este implicită).

VIII.4.3.2. Mult mai amplă apare implicarea traducătorului PO sub *Gen*., 8, 7: „Şi slobodzi un corb a zbura, care ieşi şi nu se turnă pînă nu secară apele spre pămînt". În textul latin apare: „dimisit corvum qui *egrediebatur* et non revertebatur donec siccarentur aquae super terram", iar în versiunea maghiară: „es egy Hollot bochataki: *Melly idestoua iara*, mind addig, mig elszaradanac a vizec a földröl", ceea ce

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

corespunde mai bine textului ebraic: וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב ‘(acesta) zbură încoace şi încolo’[275]. *A zbura* din textul românesc, aşadar, este o precizare a traducătorului român, textele latin şi maghiar prezentînd forme ale unui verb de deplasare utilizat mai ales pentru animale terestre, care se deplasează aproape exclusiv prin păşire şi nu pot zbura. Mai este de remarcat şi prezenţa negaţiei duble, populare.

VIII.4.3.3. Pe aceeaşi linie merge şi *Gen*., 7, 21: „Şi se strică tot trupul ce se leagănă spre pămînt, pasările, şi vitele, dobitoacele, în jigănii, şi oameni” (PO), care urmează versiunea latină: „consumptaque est omnis caro que movebatur super terram volucrum animantium bestiarum omniumque reptilium quae reptant super terram universi homines”, versiunea maghiară fiind, precum cea a lui Luther, mai directă: „Es minden Húss meg hala, melly a földen iár vala, a Madarakba, a Barmakba, a Vadakba, mind azokba, kic mozognac é földẽ, es minden Emberekbe”[276]. Rom. *a se strica* nu poate reda magh. *meg hala* ‘muri’, ci lat. *consumo*, de asemenea, rom. *a se legăna* redă lat. *movere* şi nu magh. *jár* ‘a umbla, a merge’. Fără a fi singular acest procedeu, PO prezintă o abatere destul de însemnată de la litera textului (atît latin, cît şi maghiar), căci nu mai explicitează caracteristica fundamentală a reptilelor, aceea de a se tîrî pe pămînt. Gestul de a omite această caracteristică poate fi interpretat ca unul de independenţă faţă de litera textului sacru şi faţă de traducerile model, în vederea

[275] În traducerea lui Luther apare: „und ließ einen Raben ausfliegen; der flog immer hin und her, bis die Wasser vertrockneten auf Erden”. Privind la textul grecesc: καὶ ἀπέστειλε τὸν κόρακα. Καὶ ἐξελθὼν οὐκ ἀνέστρεψεν ἕως τοῦ ξηρανθῆναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς, se vede că soluţia de aici diferă radical de precedenta. Totuşi, soluţia *Vulgatei* pare mai curînd una de compromis, la nivel formal conţinînd o negaţie care nu există în textul ebraic („non revertebatur”), dar care trimite către *Septuaginta*, la nivelul sensului general, prezentînd aceeaşi imagine a unui corb, rătăcitor, dar nu pierdut.

[276] „Da ging alles Fleisch unter, das sich auf Erden regte, an Vögeln, an Vieh, an wildem Getier und an allem, was da wimmelte auf Erden, und alle Menschen”.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

adecvării la uzurile limbii române, cititorul român obţinînd înţelegerea fără a fi necesară respectiva precizare[277].

VIII.4.3.4. Structura: „muierile ficiorilor lui" (PO, *Gen*., 7, 13), faţă de: „*tres* uxores filiorum" şi de: „az öfiainac *harom* Felesegiuel" 'ale feciorilor săi trei soţii' se arată a fi lipsită de precizarea, nenecesară (întrucît, în acelaşi verset, numele fiilor lui Noe fuseseră deja menţionate), a numărului soţiilor fiilor lui Noe.

VIII.4.3.5. Invers, sub *Ex*., 12, 37: „bărbaţi pedestri, fără pruncii *şi muierile*", faţă de: „gyalog firfiac, gyermeknekül" şi „peditum virorum absque parvulis", PO aduce o completare, necesară din perspectiva traducătorului[278].

VIII.4.3.7. Precum se observă, în precedentele situaţii autorul traducerii româneşti adaugă de la sine elemente care nu apar în nici unul dintre cele două modele. Probabil că, în opinia sa, aceste elemente aveau darul de a face textul limpede, ferind cititorul de eventuale

[277] Cu toate acestea, trebuie menţionat că, alături de o situaţie precum „jiganii vii" (*Gen*., 1, 20), unde este vorba despre „reptile animae viventis", în magh.: „Chuszo Maszo eleuen Allatokatt", sau *jigănii* (*Gen*., 1, 30), corespunzînd lat. *reptilia* şi magh. *férget*, în alte locuri apare acelaşi cuvînt dar cu un sens mult mai generic: *jigănii* (*Gen*., 1, 24), adică: „animam viventem", în magh.: „èlö Allatokatt", culminînd cu locul în care Adam dă nume tuturor animalelor de pe pămînt: „că oare cum au chemat Adam toate *jigăniile* aşa li-e numele" (*Gen*., 2, 19), „omne enim quod vocavit Adam *animae viventis* ipsum est nomen eius", „Mert valamint neuezneye az Ember az *élö állatokatt*, a lenne neuec", unde textul latin şi cel maghiar vorbesc despre 'vietăţi'. Există, însă şi situaţii încărcate de ambiguitate la nivel formal, cea mai semnificativă fiind cea de sub *Gen*., 3, 1: „Şi şarpele era mai alnic de toate *jigăniile* pămîntului", „ES A Kegyo rauazb vala minden mezei *Vadnal*", „sed et serpens erat callidior cunctis *animantibus* terrae", unde este vorba tot despre 'vietăţi'.

[278] Este evident că la exod au participat, în afară de barbaţii al căror număr se dă, nu doar copiii, ci şi femeile, lucru nemenţionat în mod explicit în celelalte texte. Avînd, însă, în vedere, că acest lucru nu putea scăpa nici celor ce au scris textul ebraic, nici tuturor traducătorilor care au urmat, fiind o chestiune de logică elementară, dintr-o perspectivă mai severă, această precizare poate fi considerată ca o imixtiune a traducătorului în text.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)

neînţelegeri. Fiind actul traducerii, prin sine, un proces complex şi solicitant, pîndit de numeroase inconsecvenţe, lipsa de regularitate la nivelul întregului text, a unei astfel de activităţi reparatorii şi preventive este explicabilă. Simpla prezenţă a unor astfel de procedee – însoţite de toate eforturile şi, precum se vede, destul de bine susţinute prin cunoştinţele şi abilităţile necesare –, este în măsură să arate un traducător cît se poate de orientat către cititor.

BDD-B3-10 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:28 UTC)